

Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi
Journal of History Culture And Art Research

E-ISSN: 2147-0626 CİLT/VOLUME: 14 • SAYI/ISSUE 2 • (ARALIK/DECEMBER): 207-232

TÜRKİYE-LİBYA SİYASİ MÜNASEBETLERİ (1970- 1980)

Turkiye-Libya Political Relations (1970-1980)

Recep Arslan

Doç. Dr., Karabük Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü, Karabük,
Türkiye

Assoc. Prof. Dr., Karabük University, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Department of History, Karabük, Türkiye

receparslan@karabuk.edu.tr

 0000-0003-4389-692x

Makale Bilgisi/Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 09.12.2025

Kabul Tarihi / Accepted: 17.12.2025

Yayın Tarihi / Published: 19.12.2025

Atıf: Arslan, Recep. "Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)". *Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi (TAKSAD)* 14/2 (Aralık 2025), 207-232

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17984490>

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayıncı/Publisher: Karabuk University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/taksad>

TÜRKİYE-LİBYA SİYASİ MÜNASEBETLERİ (1970- 1980)

Öz:

Türk dış politikası adına 1970 ve 1980 yılları arası zor yıllar olarak nitelendirilebilir. 1970’li yılların başlarında Kıbrıs sorunu içinden çıkılmaz bir hal almış, neticede Türkiye, Kıbrıslı Türklerin haklarını korumak için adaya askeri müdahale yapmıştır. Türkiye’nin Kıbrıs’a müdahalesi sonrası ABD, Türkiye’ye askeri ambargo uygulamıştır. Bu süreçte Türkiye, Sovyet Bloğu’na karşı kendini yalnız hissedecekti. Türkiye açısından dönemin zor geçmesinin bir nedeni de petrol üreten Arap ülkelerinin 1967 İsrail- Arap Savaşı’ndan sonra petrol arzını azaltmak vesilesiyle petrol fiyatlarını arttırmaları olacaktır. Petrol fiyatlarının birkaç katına çıkması 1970’li yılların başlarından itibaren Türkiye’nin bütçe açığının hızla artmasına neden olacaktı. Kısacası 1970 ve 1980 yılları arasında Türkiye ekonomik, askeri ve siyasi açıdan zor bir dönemeçteydi. Libya, 1951 yılında devlet olarak ortaya çıktığında bürokrasi, ekonomi ve askeri açıdan zor durumdaydı. Öyle ki; 1950’li ve 1960’lı yıllarda Türkiye Libya’ya karşılıksız ekonomik ve askeri yardımda bulunacaktı. Hatta Türkiye, yetişmiş Libya kökenli bürokratlarını da Libya’nın emrine verecekti. 1951 yılında iş başına gelen Kral İdris el- Senusi Dönemi’nde Türkiye ve Libya arasında sağlıklı ilişkiler kurulacaktı. Albay Kaddafi bir grup subayla darbe yaparak 1969 yılında Libya’da iktidara gelecekti. Kaddafi anti-emperyalist, anti-komünist, İslamcı ve Arap milliyetçisi bir kimliğe sahipti. Türkiye, 1960’lı yıllarda Kıbrıs meselesinde Avrupa’nın büyük devletlerinin desteğini alamayınca, dış politikada Arap devletleri ile ilişkileri geliştirmeye çalışacaktı. Türkiye’nin 1970’li yıllardan itibaren Arap- İsrail Savaşı’nda Arap toplumu yanında bir politika takınması, Kaddafi Dönemi’nde Libya ile ilişkilerin yeniden ivmelenmesini sağlayacaktı. Libya’nın Kıbrıs’a müdahaleyi desteklemesi de ilişkileri geliştirecekti. Türkiye Libya ilişkilerinde 1970- 1980 dönemi Türkiye açısından uygun fiyata ham petrol temini, Libya’daki altyapı ihalelerinin alınabilmesi, Libya’daki Türk işçilerinin durumu, Türkiye’deki bazı sanayi yatırımlarına Libya’dan finans sağlanması ve Kıbrıs meselesinde destek sağlanabilmesi şeklinde özetlenebilir. Petrol zengini Libya, 1970- 1980 yıllarında Türkiye’den bazı maddelerin temini konusuna, yüklenici Türk şirketlerinin yükümlülüklerini yerine getirmesine, askeri ve teknik konularda Türkiye’den uzman sağlanmasına ve Filistin meselesinde Arapların desteklenmesine odaklanmıştı.

Anahtar kelimeler: Türkiye, Libya, Siyasi, İlişkiler.

TURKIYE-LIBYA POLITICAL RELATIONS (1970-1980)

Abstract:

The years between 1970 and 1980 can be described as difficult years for Turkish foreign policy. In the early 1970s, the Cyprus problem became inextricable. As a result, Türkiye intervened militarily in the island to protect the rights of Turkish Cypriots. Following Turkey’s intervention in Cyprus, the US imposed a military embargo on Turkey. During this period, Türkiye felt isolated against the Soviet Bloc. One reason why this period was difficult for Türkiye was that oil-producing Arab countries increased oil prices by reduce oil supply after the 1967 Israel-Arab War. The multi-fold increase in oil prices caused Turkey’s budget deficit to rise rapidly from the early 1970s onward. In short, between 1970 and 1980, Türkiye faced a difficult in economic, military, and political way. When Libya emerged as a state in 1951, it was in dire straits bureaucratically, economically and militarily. So that, Türkiye provided Libya with unconditional economic and military aid throughout the 1950s and 1960s. Türkiye also placed its Libyan-origin bureaucrats at Libya’s disposal. Healthy relations between Türkiye and Libya established during the reign of King Idris el-Senusi, who came to power in 1951. Colonel Kaddafi come to power in Libya in 1969 by staging a coup with a group of officers. Kaddafi had an anti-imperialist, anti-communist, Islamist and Arab nationalist identity. When Türkiye failed to receive the support of the major European powers regarding the Cyprus issue in the 1960s, it would try to develop relations with the Arab states in its foreign policy. Turkey’s policy of siding with the Arab community during the Arab- Israeli War from the 1970s onwards would re-accelerate relations with Libya during the Kaddafi era. The 1970-1980 period in Turkey-Libya relations can be summarized for Turkey, as the supply of crude oil at affordable prices, the ability to win infrastructure tenders in Libya, the situation of Turkish workers in Libya, financing from Libya for some industrial investments in Turkey and get support for the Cyprus issue. In the 1970s and 1980s, oil-rich Libya focused on procuring certain materials from Turkey, ensuring that Turkish contractors fulfilled their obligations, providing Turkish experts on military and technical matters and supporting the Arabs in the Palestinian issue.

Keywords: Türkiye, Libya, Political, Relation.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Giriş

16. yüzyılın başında Türk denizcilerinin Kuzey Afrika'da kurduğu hakimiyet alanları Libya ve Tunus sahillerine kadar yayıldı. Osmanlı Devleti, bu süreçte Libya coğrafyasını Trablusgarp Vilayeti ve Bingazi müstakil sancağı altında teşkilatlandırdı. Osmanlının hakimiyet alanı genişleyince Akdeniz bir Türk gölü haline geldi.¹ Libya, 16. yüzyıldan 20. yüzyılın başlarına kadar Osmanlı toprağı idi. Böyle olmakla beraber, Trablusgarp 19. yüzyılın ortalarından itibaren İtalyan yayılmacılığının hedefi idi.² Bu bağlamda İtalya Dışişleri Bakanı Tommasso Tittoni, İtalyan Senatosu'nda 10 Mayıs 1905'te büyük devletlerin İtalya'nın Trablusgarp'taki haklarının bütün diğer milletlerinkinden üstün olduğunu tanıdıklarını söylemekteydi.³ Bu söylem, İtalyanların bölgeyi işgal etmesinin politik hazırlıklarının tamamlandığını göstermekteydi.

Nihayet, İtalyanlar 1911 yılında Trablusgarp'ı işgale girişecekti. Kurmay Binbaşı Mustafa Kemal, Kurmay Binbaşı Enver ve diğer genç Türk subayları yerel milislerle beraber İtalyan kuvvetlerine karşı bölgede başarı ile mücadele edecekti. Fakat, İtalya'nın bazı Osmanlı adalarına saldırması ve Balkanlarda Osmanlı'ya karşı yeni bir savaşın ortaya çıkması Türkleri İtalya ile anlaşmak zorunda bırakacaktı. Osmanlı Devleti, İtalya ile 18 Ekim 1912'de Uşi Anlaşması'nı yaparak Libya'daki mücadeleden resmi olarak çekildi. Osmanlı Devleti'nin mücadeleden çekilmesi Trablusgarp coğrafyasını İtalyan sömürgesi haline getirecekti.⁴ İtalya bölgeyi İkinci Dünya Savaşı'na kadar elinde tutmuş, savaş sonrasında kontrol İngiliz ve Fransızların eline geçmiş ve nihayet 1951 yılında Libya bağımsızlığını ilan etmiştir.⁵

Libya, bağımsız bir krallık olarak 1951 yılında ortaya çıktıktan sonra 1 Eylül 1969'a kadar Senusi ailesine mensup Kral İdris el-Senusi tarafından yönetilmiştir. Kendilerini Hür Subaylar Hareketi olarak tanımlayan bir grup subayın darbesi sonucunda, Kral İdris 1 Eylül 1969 tarihinde iktidardan uzaklaştırılmıştır. Darbe sonrasında iktidarı ele alan Albay Muammer Kaddafi, 42 yıl sürecek iktidarını inşa etmeye başlamıştır. Bu arada Albay Kaddafi Cumhuriyeti ilan edecektir.⁶ Kaddafi, ihtilal sonrasında *Le Monde* gazetesine verdiği demeçte “Biz ihtilali ahlaksızlığa, adaletsizliğe, zenginliklerin paylaşılmasındaki aşırı eşitsizliğe ve ülkemizin geri kalışına karşı yaptık” demektedir.⁷

Libya'da 1 Eylül ihtilali gerçekleştiğinde Kral İdris, Türkiye ziyaretindeydi. Kral İdris, ülkesindeki ihtilal hareketine karşı İngiltere ile yapılmış olan anlaşmaya dayanarak İngiltere'den yardım talep etmiştir. Fakat, İngiltere bu isteğı reddetmiştir.⁸ Diğer taraftan askeri müdahalenin ardından Libya'nın dış temsilcilikleri, yeni yönetime tabi olduklarını açıklayacaktır. Bu bağlamda 5 Eylül'de Libya'nın Ankara Büyükelçiliğı de, ihtilal konseyini desteklediğini ilan edecektir.⁹

Askeri müdahalenin ardından Türkiye'den Yunanistan'a giden Kral İdris, 6 Eylül'e gelindiğinde durumu kabullenmeye başlamıştır. Bu arada yeni rejim, sabık kral ile temas kurması için bir heyeti Yunanistan'a gönderecektir.¹⁰ Libya Halk Mahkemesi, 1971 yılında Senusi'yi gıyabında ölüm cezasına çarptırmıştır. Senusi bu süreçte Kahire'de sürgün hayatı sürmekteydi.¹¹ Askeri müdahalenin hemen ardından Devrim Konseyi, siyasi tutukluları serbest bırakırken, Arap dünyasının müşterek kavgasına

¹ Ahmet Kavas, *Osmanlı- Afrika İlişkileri*, Tasam Yayınları, 2006, İstanbul, s. 13.

² Hale Şıvgın, *Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk- İtalyan ilişkileri*, TTK Basımevi, 1989, Ankara. s. 1, 146, 147.

³ Timothy W. Childs, *Trablusgarp Savaşı ve Türk- İtalyan Diplomatik İlişkileri*, Çev. Deniz Berkay, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2008, İstanbul, s. 9

⁴ Şıvgın, a.g.e., s. 146, 147.

⁵ Riad Domazeti- Taner Altun, *Libya: Çalınmış Devrim*, İnsamer Yayınları, 2019, İstanbul, s. 3.

⁶ Enes Demir, “Cumhuriyet Dönemi (1922- 2022) Türkiye- Libya Diplomatik ve Askeri İlişkileri”, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye- Libya (Tablusgarp) İlişkileri*, Edt: Selma Yel, Atatürk Araştırma Merkezi, 2023, s. 277.

⁷ Kenan Akın, *Yeni Libya veya Cemahiriye*, Er-Tu Matbaası, 1979, İstanbul, s. 44.

⁸ *Milliyet*, 5 Eylül 1969, s. 11.

⁹ *Milliyet*, 6 Eylül 1969, s. 11.

¹⁰ *Milliyet*, 7 Eylül 1969, s. 11.

¹¹ *Milliyet*, 17 Kasım 1971, s. 11.

katılacaklarını belirtmekteydi.¹² Bu açıklama yeni rejimin temel taşlarından birinin Arap milliyetçiliği olacağını göstermekteydi.

Libya’da yaşanan askeri müdahale, batılı devletler tarafından dikkatle takip edilmiş ve darbenin başarılı olduğu kanaati hasıl olunca darbeden birkaç gün sonra İngiltere ve Amerika gibi batı devletleri de yeni rejimi tanımıştır.¹³ Aslında Türkiye de aynı politikayı benimseyip, darbecilerin başarılı olduğunu gördükten sonra yeni Libya rejimini tanıma yoluna gitmiştir. Fakat, Türkiye yeni rejimi ABD, Rusya, İngiltere gibi devletlerden daha sonra 6 Eylül 1969’da tanımıştır.¹⁴ Bu da Albay Kaddafi ile ilişkilerin başlangıçta zayıf olmasına neden olacaktı.

Abdi İpekçi, 27 Kasım 1969 tarihli köşe yazısında Libya ile Kral İdris Dönemi’ndeki sıkı bağların devam edebilmesi için yeni rejim ile temaslar yapılması gerekebileceği yönünde bir değerlendirme yapmıştır.¹⁵ Türk hükümet yetkilileri de bu durumu görmüş olacak ki, tam da aynı günlerde bu doğrultuda bir adım atılmıştır. Libya yetkilileri ile Türk Hükümetini temsilen temaslarda bulunmak üzere Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Büyükelçi Orhan Eralp ve Başkâtip Babür Tarıkahya’nın Libya’ya gönderilmeleri Bakanlar Kurulu’na 13 Kasım 1969’da kararlaştırılmıştır.¹⁶ Kasım 1969 sonlarında Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Orhan Eralp ile İhtilal Konseyi Başkanı Kaddafi’ye Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay’ın özel bir mesajını iletecekti¹⁷. Böylelikle yeni Libya yönetimi ile doğrudan temas da kurulmuştu. Libya yeni rejimi ile ikili ilişkilerin İdris el-Senusi Dönemi ile mukayese edilir seviyeye ulaşması ise zaman alacaktı.

Türkiye- Libya ilişkileri, bu ülkelerin bulundukları coğrafyadan bağımsız düşünülemez. Ortadoğu, bilhassa İkinci Dünya Savaşı’ndan itibaren Türkiye’den İsrail’e, Mısır’dan Suudi Arabistan’a kadar dünya politikasında merkezi bir coğrafya olmuştur. Bunun temel nedenleri coğrafyanın dünyanın en çok petrol çıkarılan alanı olması ve Asya, Afrika ve Avrupa kıtalarının kavşak noktasında bulunmasıydı.¹⁸ Bu bağlamda özellikle coğrafi konum bakımından Türkiye, petrol üretimi bakımından Libya bölge ve hatta dünya siyaseti bakımından önemli bir noktadadır.

1. 1970-1975 Yıllarında Siyasi Münasebetler

Türk-Arap ilişkileri, Kıbrıs sorunda Batı’nın Türkiye’ye destek vermemesi üzerine 1964 yılından itibaren ivme kazanacaktır. 1967 yılından itibaren Türkiye, İsrail ile ilişkilerini kesmeden Filistin topraklarından İsrail’in çekilmesini isteyen Arap görüşünü desteklemiştir. Aynı dönemde Arap toplumları içerisinde Türkiye’nin ilişkilerinin mükemmel denecek seviyede olduğu ülke ise Libya idi.¹⁹ Gerçekten 1967 Savaşı’ndan sonra İsrail ile Arap komşuları arasında çıkan hudut olaylarında Türkiye hemen hemen her defasında İsrail’i protesto eden bir tutum takınmıştır. Arap-İsrail savaşlarındaki bu tutum Türk-Arap diplomatik ilişkilerini ve karşılıklı ziyaretleri arttıracaktı. Bu ziyaretler sonunda yayınlanan bildirilerde Kıbrıs Türkeri’nin meşru hak ve çıkarları da vurgulanmıştır.²⁰ Türkiye’nin takınmış olduğu tutum, Arap milliyetçisi Kaddafi’nin Türkiye sempatisinin artmasına da vesile olacaktı. Nitekim, Kaddafi 1970 yılı ortalarında Dışişleri Bakanı’nı Türkiye’ye gönderecekti.

¹² *Milliyet*, 8 Eylül 1969, s. 11.

¹³ *Milliyet*, 7 Eylül 1969, s. 11.

¹⁴ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 54, T. 9, B. 5, 11 Kasım 1969, s. 187

¹⁵ *Milliyet*, 27 Kasım 1969, s. 11.

¹⁶ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (CCA)*,30.18.1.2.242.76.14,1.

¹⁷ *Milliyet*, 26 Kasım 1969, s. 11.

¹⁸ Oral Sander, *Siyasi Tarih (1918- 1994)*, İmge Kitapevi, 27. Baskı, 2017, Ankara, s. 294- 295.

¹⁹ Kemal H. Karpat, *Türk Dış Politikası Tarihi*, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2017, s. 192.

²⁰ Mehmet Gönülöbol- Ömer Kürkçüoğlu, “1965- 1973 Dönemi”, *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1973)*, C. 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No. 509, 1982, Ankara, 559- 560.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Libya Dışişleri Bakanı Salah Buseyr, 29 Temmuz 1970'te dört günlük resmi ziyaret için Ankara'ya gelmiş ve Esenboğa Havalimanı'nda Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil tarafından karşılanmıştır.²¹ İki dışişleri bakanı Ankara'da Ortadoğu sorunları ve Türkiye-Libya ilişkileri üzerinde görüşmüştür. Bu görüşme kapsamında Libya ve Türk petrol uzmanları da bir araya gelmiştir. Buseyr, görüşme sonrasında düzenlenen basın toplantısında Türkiye-Libya dostluğunun tarihi bağlara dayandığını ve sonsuza dek devam edeceğini belirtmiştir. Konuk Bakan, iki ülke arasında kültürel ve ticari ilişkilerin geliştirilmesi için Libya hükümetinin kararlı olduğunu ifade etmiştir²². Gerçekten Libyalı diplomatların belleğinde Türkiye algısı oldukça pozitif. Türkiye Cumhuriyet Senatosu'nun 4 Şubat 1970 tarihli oturumunda Hüsnü Dikeçligil, geçmiş dönemlerde Libya'da bir Türk Hariciye Vekili'ne *"Her gelen bizden götürdü; ama siz çok eserler bıraktınız"* denildiğini aktarmaktaydı.²³

1966 yılından itibaren Libya Büyükelçiliği görevini yürütmekte olan Ortaelçi Mustafa Borovalı, Kaddafi'nin iktidara gelmesinden sonra da görevini yürütmeye devam etmiştir. Fakat, Kaddafi iktidarında görev süresi uzun olmamıştır. Bu bağlamda 14 Şubat 1970'te merkeze alınmıştır.²⁴ Mustafa Borovalı'dan boşalan elçilik makamına yine aynı tarihte, 14 Şubat 1970'te Büyükelçi unvanı ile Özdemir Yiğit atanmıştır.²⁵ Yiğit, Büyükelçilik görevini 1973 yılı sonlarına kadar sürdürecekti.²⁶ 19 Şubat 1975'ten²⁷ 1 Temmuz 1978'e kadar Trablusgarp Büyükelçiliği görevini Hikmet Özkan üstlenecekti. Bu arada 25 Ağustos 1977'de Emre Ertürer Libya Büyükelçiliği Başkâtipliği'ne getirilmiştir.²⁸ 1 Temmuz 1978'den 1 Aralık 1985'e kadar Türk Büyükelçisi olarak Mustafa Aşula göze çarpmaktadır.²⁹ 1973 yılında Libya'daki halk komitelerinin çoğu, ülke güvenliği gerekçesi ile Trablus Limanı'ndaki ana cadde üzerinde bulunan Türkiye, İtalya ve İngiltere büyükelçilikleri ile Amerika Büyükelçisi'nin konutunun başka bir mahalleye taşınmasını talep etmiştir.³⁰ Elçiliklerin nakledilmesi sürecinde Libya lideri Kaddafi, Türk Büyükelçiliği'ni muaf tutmuştur. Bu karar nota ile Libya Dışişleri Bakanlığı tarafından Türk Büyükelçiliği'ne bildirilmiştir.³¹ Libya yönetiminin Türk Elçiliği'ni Batı büyükelçiliklerinden sonradan da olsa farklı kefeye koyması iki ülke ilişkilerine olumlu yansıtıyordu.

Libya'nın Ankara Büyükelçiliği görevini ise 1969- 1970 yılları arasında Ahmed Al-Bishti, 1970- 1974 yılları arasında Ebu Bekir El-Zaklai ve 1974- 1980 yılları arasında Saad Al-Din Ebu Şuveyrb yürütmekteydi.³² 1980 yılı ortalarında Libya'nın birçok ülkedeki büyükelçiliklerinde personellerin görevden alınması ve büyükelçiliklerin Libya Halk Büroları haline getirilmesi söz konusu olmuştur. Bu bağlamda Libya'nın Ankara Büyükelçisi Saad Al-Din Ebu Şuveyrb, görevini bırakmış ve Ankara Büyükelçiliği de bir halk bürosu haline getirilmiştir. Libya Büyükelçiliği'ni yürütecek olan komisyon yazılı bir açıklama yapmayı da ihmal etmemiştir. Açıklamada Türkiye'de bulunan Libyalılar tarafından Komite Sekreterliği'ne Ümrân Al-Futuri İssa seçilmiştir.³³ Genel Halk Kongresi kararı ile Libya'nın Ankara Büyükelçiliği'nin başına gelen Ümrân Fituri İssa, basına *"Türkiye, Libya ve İran arasında ekonomik bir ittifak kurulmalıdır"* beyanı vermiştir. Fituri, *Türk-Libya Kardeşlik Cemiyeti*'nde basın toplantısında Türkiye'nin Arap ve İslam dünyasına dönmesi

²¹ *Milliyet*, 30 Temmuz 1970, s. 11.

²² *Milliyet*, 31 Temmuz 1970, s. 11.

²³ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 56/1, T. 9, B. 38, 4 Şubat 1970, s. 515.

²⁴ CCA,30.18.1.2.246.14.17,1.

²⁵ CCA,30.18.1.2.246.14.1,1.

²⁶ *Resmî Gazete*, 7 Kasım 1973, S. 14705, s. 4.

²⁷ CCA,30.18.1.2.326.12.9,1.; *Milliyet*, 5 Şubat 1975, s. 10; *Resmî Gazete*, 20 Mart 1975, S.15183, s. 1.

²⁸ CCA,30.11.1.0.454.55,2,1-4.

²⁹ <https://trablus-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>

³⁰ *Milliyet*, 17 Temmuz 1973, s. 11.

³¹ *Milliyet*, 14 Eylül 1973, s. 9.

³² <https://libembtr.ly/ar/about/>

³³ *Milliyet*, 13 Mayıs 1980, s. 1.

gerektiği yönünde de bir açıklama yapmıştır.³⁴ Fituri, büyükelçilik görevini 1980'den 1984 yılına kadar sürdürecekti.³⁵ Büyükelçiliklerin 1970- 1980 yılları arasında karşılıklı olarak muhafaza edilmesi ve büyükelçilerin görev sürelerinin uzun olması, ikili ilişkilerin ivmelenmesini pozitif yönde etkileyecekti. Diğer taraftan, Kaddafi'nin ülkesindeki Batı hegemonyasına karşı pek de hoş bakmadığı gözlenmekteydi.

Bilindiği üzere Libya Devleti, 1950'li yıllardan itibaren örgütlenirken Batı'dan da destek alacaktı. Kaddafi 1 Eylül 1969'da iş başına geldiğinde yabancı tesirinden kurtulmanın formüllerini araştıracaktı. Bu bağlamda Libya Hükümeti, hükümet nezdinde görev yapan 905 yabancı uzmanın işine son vermiştir. Bu uzmanlar arasında Batılı ve Ortadoğulu uzmanlar vardı.³⁶ Diğer taraftan daha Senusi iktidarda iken Batı'nın Filistin meselesindeki tutumu, Libya'daki İngiliz ve Amerikan üslerine karşı Libya kamuoyunda tepki oluşturmaya başlamıştı. İhtilal sonrası Libya'nın yeni Başbakanı Mahmut Süleyman el-Magribi, İngiliz ve Amerikan hava üslerine karşı halkın aleyhte arzusuna istinaden üslerin bitecek olan kullanım sözleşmesini yenilemeyeceklerini açıklamaktaydı.³⁷ Nitekim, Kaddafi Dönemi'nin başlarında Libya'daki İngiliz ve Amerikan üsleri boşaltılacaktı. Libya, Batı karşıtı bir ülke iken, aynı zamanda Arap milliyetçiliğinin ve İslamcılığın güçlü olduğu bir ülke idi. Kaddafi, bizde milliyetçilik his ve şuuru petrolün bulunmasıyla güçlendi demekteydi. Kaddafi petrol siyasetimizi yeterince kavrayamayan Batılı petrol şirketleri, İngiliz ve Amerikan hükümetleri 1973'teki devletleştirme kararı karşısında şaşırıp kaldılar demişti.³⁸

Libya'nın kuruluşundan itibaren ülkenin Müslüman başka bir ülke ile birleşmesi zaman zaman gündeme gelmiştir. Hatta tarihi bağlardan hareketle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki yıllardaki ilk örgütlenme sürecinde Türkiye'ye bağlanma fikri ileri dahi sürülecekti. 1970'li yılların başlarında bu sefer Libya'nın Mısır ile birleşme yönünde bir politikası zuhur edecekti. Bu Kaddafi'nin temel politikalarından biri olan Arap milliyetçiliği ile uyumlu idi. Mısır ve Suriye ile yapılan görüşmeler neticesinde bazı sonuçlara ulaşılmıştı. 1 Eylül 1971'de Libya, Mısır ve Suriye'de yapılan referandumda halkın çoğunluğu üç devletin birleşmesi yönünde oy kullanmıştı. Bunun sonucunda 23 Aralık 1971'de Federal Kabine oluşturulması kararlaştırıldı.³⁹ Öyle ki; 1971 Nisan'ında Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Enver Sedat, Kahire Radyosu'nda yapmış olduğu bir konuşmada "*Mısır, Suriye ve Libya Cumhuriyetleri Federasyonu'nu ilan etmekte şeref duyuyorum*" demişti.⁴⁰ Mısır, Suriye ve Libya liderleri ülkelerini birleştiren federasyona ait anayasayı 20 Ağustos 1971'de Şam'da imzalamıştı.⁴¹ Kaddafi, 1973 başlarında İsrail tarafından düşürülen Libya uçağına Mısır uçaklarının yardım etmemesi üzerine Mısır ile üzerinde anlaştıkları birlikten çekilme yönünde bir tutum alacaktır.⁴² Temmuz 1973'te basına yansıyan haberlere göre binlerce Libyalı iki ülkenin birleşmesi için Libya'dan Kahire'ye kadar yürüyeceklerdi. Mısır, bu yürüyüşün iptal edilmesini istemişti.⁴³ Bu yürüyüş gerçekten gerçekleşmiş, Mısır topraklarında taşkınlıklar yaşanmıştı. Hatta bu süreçte Kaddafi iki ülkenin birleşmesini kolaylaştırmak için istifa ettiğini açıklayacaktı.⁴⁴ Neticede yürüyüşü gerçekleştiren 30 bin Libyalı kanla yazılmış mektubu Kahire yönetimine verdikten sonra, Trablus Radyosu'nun çağrısı ile Libya'ya dönmüştür.⁴⁵ Kaddafi de istifasını geri almış, Mısır'la birleşmenin ancak Mısır'da bir devrim

³⁴ *Milliyet*, 25 Mayıs 1980, s. 1.

³⁵ <https://libembtr.ly/ar/about/>

³⁶ *Milliyet*, 7 Eylül 1970, s. 11.

³⁷ *Milliyet*, 29 Eylül 1969, s. 11.

³⁸ Mirella Bianco, *Kaddafi: Çölün Elçisi*, 1974, Yayın Yeri. ?, s. 198- 199.

³⁹ Faiz Türkkân, *Libya ve Tarih Boyunca Türk- Libya Dostluğu*, Bilim Matbaası, 1972, Ankara, s. 98- 99.

⁴⁰ *Milliyet*, 18 Nisan 1971, s. 11.

⁴¹ *Milliyet*, 21 Ağustos 1971, s. 11.

⁴² *Milliyet*, 27 Şubat 1973, s. 11.

⁴³ *Milliyet*, 19 Temmuz 1973, s. 11.

⁴⁴ *Milliyet*, 21 Temmuz 1973, s. 9.

⁴⁵ *Milliyet*, 22 Temmuz 1973, s. 9.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

gerçekleşirse oluşacağını ilan etmiştir.⁴⁶ Eylül 1973'e gelindiğinde Libya ve Mısır'ın birleşmesi için bir kurucu meclisin kurulduğu ilan edilecekti.⁴⁷ Libya ve Mısır'ın birleşmesine yönelik çabalar, zamanla ortadan kalkacaktı. 1974 yılı başlarında bu sefer Libya, Tunus ile *Arap İslam Cumhuriyeti* adı altında birleştiklerini açıklayacaktı.⁴⁸ Bu girişim de uzun soluklu olmayacaktı. Arap devletlerinin ortak federal devlet girişimleri başarı olmasa, petrolü Batı'ya karşı ortak bir silah olarak kullanabilmişlerdi.

1967 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra petrol üreten Arap ülkeleri petrolü Batı'ya karşı silah olarak kullanmaya başladı. Bu maksatla *Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği* teşkil edildi. Petrol üreten Arap ülkeleri, dünyada tek üretici konumunda değildi. Dolayısıyla petrol üretimini durdurmaktansa, fiyatların yükseltilmesi yolunda bir baskı politikası oluşturmayı tercih edeceklerdi. Petrol fiyatlarının artması en çok Türkiye gibi petrol üretmeyen gelişmekte olan ülkelerini vuracaktı.⁴⁹ Gerçekten Türkiye, petrol fiyatlarının muazzam artması sonucu 1970'li yılların başlarında döviz darboğazına girmişti. Ağustos 1970'te %66 oranında devalüasyon yapıldı. Ekonomik önlemlere karşın Türkiye'de sosyal, siyasal ve ekonomik huzursuzluklar sokaklara taşmaya başlamıştı. Hükümet denetimi sürdüremez hale gelince 12 Mart 1971'de silahlı kuvvetler duruma müdahale ederek siyasal ve sosyal çatışmalara son vermiştir.⁵⁰ Petrol fiyatlarının artması Türkiye'yi ekonomik, toplumsal ve siyasal yönden etkilemişti. 26 Ocak 1974'te işbaşına gelen CHP-MSP koalisyonu, Arap ülkelerinin girişimi ile 1973 yılı içinde 2,5 dolardan 11,6 dolara yükselen petrol fiyatları ile mücadele etmek durumunda kalacaktı. Petrol fiyatlarının artması Türkiye'nin dış ticaret açığını 3 katına çıkarmıştı.⁵¹ Aynı dönemde Libya'da da bazı iç huzursuzluklar söz konusuydu.

Kaddafi'nin 1973 yılında başlattığı Kültür Devrimi Libya'da iç karışıklıklara sebep olmuştu.⁵² Bu süreçte halk, her alanda Kaddafi'nin çağrısı ile kendi doğrularını gerçekleştirmiştir. Örneğin halk televizyon ve radyoları basmış, idareyi ele almıştır.⁵³ Bu arada Libya Devrim Komuta Konseyi Başkanı Kaddafi, toplumsal ve ekonomik görüşlerini yansıtan Yeşil Kitabı 1974'te yazmıştı.⁵⁴

Libya, Yom Kippur Savaşı sonunda Mısır'ın İsrail ile ateşkesi kabul etmesi dolayısıyla, Mısır'ın kararını protesto etmek için 1973 Arap Zirvesi'ne katılmamıştır.⁵⁵ Aralık 1973'e gelindiğinde Libya Kahire Büyükelçisini geri çekmiş, Mısır'a gösterilen tepki daha da artmıştır.⁵⁶ Gerçekten 1970'li yılların başında Libya dış politikasının temel taşlarından biri Filistinlilerin İsrail'e karşı her yönden desteklenmesi idi.⁵⁷

Kaddafi, iktidara geldikten sonra anti-komünist bir tutum sergilemiş ve Sovyetleri zaman zaman eleştirmiş ve ilişkileri sınırlı tutma gayreti göstermiştir. Bununla beraber aynı zamanda Batı karşıtı olan Kaddafi Libya'sı ile Sovyet Rusya'nın ticari ilişkileri zamanla gelişmiştir. Bu da ister istemez Libya'yı belli ölçüde Sovyet Rusya'nın tesirinde bırakacaktı.⁵⁸

Libya'nın Akdeniz'e kıyısı olması, ülkeyi uluslararası deniz sınırlarının belirlenmesi hususunda Akdeniz'e kıyısı olan devletlerle bir araya getirmekteydi. Akdeniz bölgesi ülkelerinin deniz ile olan

⁴⁶ *Milliyet*, 24 Temmuz 1973, s. 9.

⁴⁷ *Milliyet*, 4 Eylül 1973, s. 9.

⁴⁸ *Milliyet*, 14 Ocak 1974, s. 9.

⁴⁹ Fahir Armaoğlu, 20. *Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995)*, Alkım yayınevi, 2001, İstanbul, s. 725- 728.

⁵⁰ Erdinç Tokgöz, "Cumhuriyet Dönemi'nde Ekonomik Gelişmeler", *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi*, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, 2019, Ankara, 339.

⁵¹ Tokgöz, *a.g.e.*, s. 341.

⁵² *Milliyet*, 29 Mayıs 1973, s. 11.

⁵³ *Milliyet*, 4 Haziran 1973, s. 11.

⁵⁴ *Milliyet*, 23 Aralık 1974, s. 9.

⁵⁵ *Milliyet*, 20 Kasım 1973, s. 9.

⁵⁶ *Milliyet*, 2 Aralık 1973, s. 9.

⁵⁷ *Milliyet*, 9 Kasım 1972, s. 11.

⁵⁸ *Milliyet*, 28 Haziran 1972, s. 11.

sınırlarının tespiti konusunda çalışmalar yapacak olan 3. Akdeniz Hakları Konferansı, 11 Mart 1974'te başlamıştır. Türkiye ve Libya da konferansa katılan devletler arasındaydı.⁵⁹

Kaddafi, 1974 yılına gelindiğinde yetkilerinin bir kısmını Başbakan Callud'a devretmiştir.⁶⁰ 1974 yılından itibaren Callud, Libya dış politikasının etkin aktörlerinden biri olacaktır. Callud, Başbakanlık mevkiine geldikten kısa bir süre sonra Türkiye'yi ziyaret etmeyi planlayacaktı. Haziran 1974'te planlanan Libya Başbakanı Callud'un Türkiye'ye ziyareti, Türkiye iç siyasi bunalımı nedeniyle Türk hükümeti tarafından ertelenecekti. Bu ziyaretin tehir edilmesi, Millet Meclisi'nde tartışmalara neden olacaktı.⁶¹

1974 yılında Kıbrıs'ta yaşanan son gelişmeler sonunda Türk Hükümeti Kıbrıslı Türklerin haklarını korumak için askeri müdahale kararı verecekti. 20 Temmuz 1974'te başlayan Kıbrıs Harekâtı sürecinde Türkiye'yi doğrudan destekleyen ülke oldukça azdı. 1970'li yıllarda Filistin meselesindeki Türkiye'nin tutumu, Araplarla ilişkilerin daha samimi gelişmesini sağlamıştır. Bu bağlamda 1974 Kıbrıs Harekâtı'nda savaşın en yoğun olduğu dönemde Kaddafi, Türk uçaklarının uçabilmesi için gerekli yakıt ve lastikleri yollayarak Türkiye'yi fiilen desteklemiştir.⁶²

Ticaret Bakanlığı, hükümet programı doğrultusunda Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile ilişkilerin güçlendirilmesi amacıyla İslam ülkelerinin ticaret bakanlarının 1974 Ağustos'unda Türkiye'yi ziyaret edeceğini açıklayacaktı. Bu girişim, Arap ülkeleri ile ilişkilerin kuvvetlendirilmesi için temel çalışmaların bir parçası idi. Libya ile ikili ilişkilerin geliştirilmesi için Libya Başbakanı Callud'un da kısa zamanda Türkiye'ye geleceği belirtiliyordu. Ancak, bu ziyaret 1975 yılı başlarında gerçekleşecekti. Diğer taraftan Teknoloji Bakanı Abdülkerim Doğru'nun Libya'yı ziyarete etmesi planlanmaktaydı.⁶³

Libya Devrimi'nin yıl dönümü olan 1 Eylül, sonraki yıllarda törenlerle kutlanacak ve kutlamalara yabancı ülkelere temsilciler de davet edilecekti. Bu bağlamda 1 Eylül Devrimi'nin yıl dönümü törenlerine 1974 yılında Türkiye adına Maliye Bakanı Deniz Baykal katılacaktı. Deniz Baykal, Libya'ya gitmeden önce Libya'nın Türkiye'ye olan yardımları için teşekkür edeceğini, ikili ilişkilerin siyasi, kültürel ve ekonomik yönden geliştirilmesi için temaslarda bulunacağını, Türkiye'nin zor günlerinde, Kıbrıs Harekâtı'nda yanında olan ülkenin ulusal gününe katılacağını ve borç para istenmeyeceğini açıklamıştır. Bakan Baykal, Devlet Başkanı Kaddafi ile görüşecek ve Libya liderine Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün mesajını ileticekti. Korutürk'ün mesajında Libya'nın Türkiye'ye gösterdiği yakınlık ve dostluk övülmekteydi. Baykal'ın Libya ziyareti dört gün olarak planlanmıştı.⁶⁴ Maliye Bakanı Deniz Baykal'ın bu görüşme sırasında Libya'da borç istenmeyeceğinin vurgulanması oldukça ilginçtir. Baykal, temalarını tamamladıktan sonra Libya İhtilal Konseyi Başkanı Kaddafi'nin kendisine tahsis ettiği özel uçağı ile Türkiye'ye dönmüştür.⁶⁵

Maliye Bakanı Deniz Baykal'ın Libya ziyaretinden yaklaşık dört ay sonra, 2 Ocak 1975'te Libya Başbakanı Callud, eşi, ulaştırma ve sanayi bakanları ve 15 kişilik yüksek düzeydeki uzman heyet ile Türkiye'yi ziyaret etmiştir.⁶⁶ Libya Başbakanı ve heyeti Başbakan Sadi Irmak ve diğer yetkililerin de katılımıyla Esenboğa Havalimanı'nda askeri bir törenle karşılanmıştır. Callud, havalimanında iki ülke arasında tarihi bağlar olduğunu, Arap milleti ile Türk milletinin bir araya gelmesinin büyük bir olay olduğunu belirtmiş ve devamında şu açıklamayı yapmıştır: *"Bizim Libya Devrim Konseyi olarak ve Libya halkı olarak şu veya bu nedenle kopan tarih bağların tekrar birleştirilmesi hususunda ısrarımız vardır. İki ülke arasında*

⁵⁹ Milliyet, 11 Mart 1974, s. 1.

⁶⁰ Milliyet, 10 Nisan 1974, s. 9.

⁶¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 6, T. 1, B. 105, 3 Temmuz 1974, s. 425.

⁶² Atay Akdevelioğlu- Ömer Kürkçüoğlu, "1960- 1980: Görelî Özerklik-3", *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Oldular, Belgeler, Yorumlar (1919- 1980)*, C. 1, Edit: Baskın Oran, İletişim Yayınları, 22. Baskı, 2018, İstanbul, s. 793- 794.

⁶³ Milliyet, 12 Ağustos 1974, s. 1, 10.

⁶⁴ Milliyet, 29 Ağustos 1974, s. 1, 10; 1 Eylül 1974, s. 10.

⁶⁵ Milliyet, 7 Eylül 1974, s. 10.

⁶⁶ Milliyet, 28 Aralık 1974, s. 9.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

köprülerin onarılması için her türlü gayreti göstermeye hazırız. Bu husustaki kapıları tamamıyla açık tutuyoruz.” Başbakan Irmak da, “Sadece Türk hükümeti olarak değil, Türk Milleti olarak genç Libya’ya sempatiyiz vardır. Devrim Konseyi’nin kısa zamanda başardığı işleri sevgiyle ve hayranlıkla takip ediyoruz” demiştir.⁶⁷

Callud-Irmak görüşmelerinde ekonomik ve kültürel konuların ele alınması beklenmekteydi.⁶⁸ Libya’nın Ankara eski Maslahatgüzarı Süleyman Atteiga, ekonomik iş birliği çerçevesinde, iki ülkenin ortak yatırımlarına finans sağlamak amacıyla “Ortak Yatırım Bankası” kurulması üzerinde konuşulacağını ifade ediyordu. Atteiga, Libya’nın kurulacak bankaya 25 milyon dolar katkıda bulunacağını ve 1975’te Libya’da ihaleye çıkarılacak bazı projelerde Türk kuruluşlarına öncelik verileceğini de açıklamaktaydı.⁶⁹

Gerçekten 3 Ocak’taki ikili görüşmeler sırasında Ortak Yatırım Bankası kurulması teklifini Libya Başbakanı Callud dile getirmiştir. Callud, görüşmede Türkiye’nin ham petrol ihtiyacından haberdar olduklarını ve OPEC ülkelerinin “öncelikli ve özellik taşıyan ülkeler” listesine Türkiye’nin de eklenmesini isteyeceklerini belirtmiştir. Callud, Türkiye’de görüşülecek konuların uzaması halinde gerekirse Türkiye ziyaretini uzatmaya hazır olduğunu ifade etmiştir. 3 Ocak’taki ilk temaslardan basın mensuplarına Başbakan Irmak şöyle bir açıklama yapmıştır: “İki devlet bütün imkanları ile birbirini desteklemeye ve bütünlemeye kararlılırlar. Bu sabah biz, Türkiye’nin öneri, duygu ve tekliflerini büyük bir açıklıkla ortaya koyduk. Sayın konuğumuz da, aynı şekilde tekliflerini bize bildiriyorlar.” Libya Başbakanı Callud da, Libya Devrim Hükümeti’nin daima hakkın ve haklının yanında olduğunu ifade etmiştir. Callud, Türkiye’nin Kıbrıs davasında haklı olduğunu, bu nedenle Türkiye’nin müdahalesini bilerek ve isteyerek desteklediklerini dile getirmiştir. Diğer taraftan Callud, Türkiye’den özellikle karayolu, limanlar, hava meydanları, turistik oteller ve benzeri altyapı tesisleri ile sanayi dallarına yatırım yapmasını istemekteydi. Bunun yanında kültürel, askeri ve mali alanda iş birliği yapılmasını beklemekteydi. Bu bağlamda Türkiye’deki harp okullarında Libya’ya kontenjan sağlanması ve karşılıklı öğrenci, öğretmen ve subay değişimi önerilmekteydi. Görüşme programından sonra Libyalı Sanayi ve Ulaştırma Bakanları için Kırıkkale Tesisleri’ne bir gezi programı düzenlenirken, Callud da Mürted Askeri Üssü’nü ziyaret etmiştir. Ankara’daki müzakerelerde Türkiye’nin Libya’dan belirli ölçüde petrol alması hususunda uzun vadeli anlaşma yapılması seçenekleri incelenmekte ve anlaşma yapılması planlanmaktaydı. Türkiye, Kaddafi Dönemi’nin başlarında Libya’dan kayda değer petrol almamıştı. İlk toplantıdaki Libya heyetinin samimiyeti ve ciddiyeti bir petrol anlaşmasının imzalanabileceği havası oluşturmıştır.⁷⁰ Gerçekten Callud, 4 Ocak öğleden sonra yapmış olduğu basın açıklamasında “Türkiye’nin ihtiyacı olan petrol ve doğalgazı Libya sağlayacaktır. Ayrıca petrol üreten ülkeler arasında petrol geliri fazlası ile kurulan fondan Türkiye’nin de yararlandırılması düşünülmektedir” demiştir. Callud 10 yılda 600 bin işçiye ihtiyaç duyabileceklerini, Türkiye’nin gönderebileceği bütün teknisyen ve nitelikli işçileri almaya hazır olduklarını da belirtmiştir.⁷¹

Callud’un Türkiye ziyareti öncesindeki ön görüşmelerin de etkisi ile bu ziyaret sırasında bir dizi anlaşmanın imzalanması beklenmekteydi. Bu bağlamda Başbakan Sadi Irmak başkanlığındaki Türk heyetinin Libya heyeti ile yapacağı müzakereler sonucunda iktisadi, ticari, kültürel, ilmi ve teknik işbirliği, işgücü ve askeri eğitim ve malzeme imali alanlarında anlaşma ve benzeri belgelerin imzalanması hususunda Başbakan Sadi Irmak’a yetki verilmesi Bakanlar Kurulu’nca 1 Ocak 1975’te kararlaştırılmıştı.⁷² 5 Ocak 1975’te Türkiye ve Libya arasında ekonomik, kültürel ve işgücü alanında beş anlaşma imzalanmıştır. Başbakan Irmak, bir basın toplantısı düzenleyerek anlaşmalar hakkında bilgi vermiştir. Anlaşmalar kapsamında Libya’ya gönderilecek bekar işçiler kazançlarının %90’ını, aileleri ile giden işçiler kazançlarının %60’ını

⁶⁷ Milliyet, 3 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁶⁸ Milliyet, 28 Aralık 1974, s. 9.

⁶⁹ Milliyet, 2 Ocak 1975, s. 9.

⁷⁰ Milliyet, 4 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁷¹ Milliyet, 5 Ocak 1975, s. 9.

⁷² CCA,30.18.1.2.324.2.17,1-2.

Türkiye'ye gönderebileceklerdir. Libya Türkiye'ye 1975 yılında uygun fiyatla üç milyon ton ham petrol sağlayacaktı. Ayrıca 250 bin ton fuel-oil satacaktı. *Ortak Yatırım Bankası* üç ay içinde kurulacaktı⁷³. Fakat, söz konusu bankanın kurulması epey uzun sürecekti. Neticede 5 Ocak 1975'te Libya ile çeşitli konuları içine alan "*Ortak Protokol*" Ankara'da imzalanmış ve 24 Nisan 1975'te Bakanlar Kurulu Kararı ile yürürlüğe girmiştir.⁷⁴ Söz konusu anlaşmalar arasında Karma Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma da vardı.⁷⁵

Libya ile yapılan anlaşmalara çeşitli siyasi çevrelerden olumlu tepkiler olmuştur. Bu bağlamda MSP Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Libya ile yapılan anlaşmaları faydalı bulduğunu açıklayacaktı.⁷⁶ 28 Ocak 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu Erzurum Üyesi Hilmi Nalbantoğlu, gündem dışı söz alarak Türkiye Libya ilişkileri hususuna değinmiştir. Nalbantoğlu, Callud'un Türkiye'ye geldiğini, birtakım ekonomik, kültürel, ticarî ve işgücü ile ilgili anlaşmalar imzalandığını ve Callud'un 12 Ocak 1975 tarihinde Türkiye'den ayrıldığını belirtmekteydi. Nalbantoğlu, Callud'un Yeşilköy'den ayrılırken demecinin son bölümünde "*Libya Arap Cumhuriyeti'ni; yanında yer alan, sizleri destekleyen bir millet olarak kabul etmelisiniz*" demek suretiyle memleketimize karşı samimî ve saygılı hislerini belirtmişlerdir demekteydi.⁷⁷ Maliye Bakanı Bedri Gürsoy, 5 Şubat 1975 tarihinde Cumhuriyet Senatosu oturumunda Libya'dan gelmiş heyetle yapılmış anlaşmalar için Cumhuriyet hükümetlerinin geçmiş yıllarda yabancı memleketlerle yaptığı en şümüllü, en iyi anlaşmalardan biridir demekteydi.⁷⁸ Cumhuriyet Senatosu'nda 8 Şubat 1975 tarihinde Millî Birlik Grubu adına söz alan Ahmet Yıldız, 20 yıl önce gözlemlediği kardeşlik duygusunun Başbakan Callud ile en üst düzey beyanlara yansımıştır demekteydi.⁷⁹ Dışişleri Bakanı Melih Esendal da, 21 Şubat 1975 tarihindeki Millet Meclisi oturumunda Libya Başbakanı Callud'un Ocak 1975 başlarında Türkiye'ye yaptığı ziyaretten bahsetmiştir. Esendal, dost ve kardeş Libya'nın Başbakanı ile Türkiye'ye gelen Ulaştırma ve Sanayi ve Tabii Kaynaklar Bakanları ve Libya'lı uzmanlarla her düzeyde yapılan görüşmeler, en samimî bir hava içerisinde cereyan etmiş, gayet etraflı ve şümüllü olmuştur demiştir.⁸⁰

Libya Başbakanı Callud, resmi temaslarının yanında 4 Ocak akşamı CHP Genel Sekreter Yardımcısı eski Maliye Bakanı Deniz Baykal ile görüşmüş ve mutlaka CHP Genel Başkanı Ecevit ile görüşmek istediğini, Türkiye'ye geliş sebeplerinden birinin bu olduğunu söylemiştir. Bunun üzerine gece yarısı Ecevit telefonla aranmış, Callud'un görüşme talebi iletilmiştir. Ecevit, söz konusu talep üzerine Kıbrıs ziyaretinden erken dönmüştür⁸¹ Callud'un Ecevit ile görüşmeyi önemsemesinin nedeni Ecevit'in politik yaklaşımını anti-empyralist ve sosyalist Libya rejimi siyasi yaklaşımına benzetmesi olmalıydı.

Callud, Ankara temaslarını tamamladıktan sonra, 5 Ocak öğle saatlerinde eşi ile özel bir uçakla İstanbul'a geçmiştir. Akşamüzeri İstanbul'u gezen Callud, akşam yemeğini Boğaz'da bir lokantada yemiştir. Callud, bu gezisinde yanına refakatçi polis almamakta ısrar etmiştir.⁸² Diğer taraftan Ecevit, Kıbrıs'tan Türkiye'ye gelmiş ve Callud ile ikili görüşme gerçekleştirmiştir. Ecevit, bu görüşmede Callud'a Türkiye'nin Kıbrıs politikasını izah etmiştir.⁸³ Callud, 10 Ocak'ta Eyüp Sultan Camisi'nde Cuma namazı kılmış, namaz sonunda minbere çıkıp bir hutbe okumuştur. Bu hutbede şu ifadeleri kullanmıştır: "*İslam dini bu bölgede sizin boynunuza emanettir. Bu görev yerine getirildiği takdirde dinimiz yükselecektir. Allaha şükretmeliyiz. İslam dini büyük*

⁷³ *Milliyet*, 6 Ocak 1975, s. 9.

⁷⁴ CCA,30.18.1.2.331.31.10,1-7.

⁷⁵ CCA,30.18.1.2.339.6511,1-3.

⁷⁶ *Milliyet*, 6 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁷⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 18, T. 14, B. 23, 28 Ocak 1975, s. 586.

⁷⁸ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 19, T. 14, B. 26, 5 Şubat 1975, s. 79.

⁷⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 19, T. 14, B. 29, 8 Şubat 1975, s. 365.

⁸⁰ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 4, C. 9, T. 2, B. 44, 21 Şubat 1975, s. 456.

⁸¹ *Milliyet*, 5 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁸² *Milliyet*, 6 Ocak 1975, s. 9.

⁸³ *Bozkurt*, 8 Ocak 1975, s. 1.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

tehlikelerle karşı karşıyadır. Düşmanlarımız, dinimizin düşmanlarıdır. Elele verip bunlara karşı mücadele edeceğiz. Ben Türkiye'ye gelip ziyaret edince bunlara daha iyi inandım. Türk ve Libya halkları, İslamiyet dini altında bir millet olmuştur ve beraberce tarihte parlak ve şerefli sayfalar yazacaklardır." Cemaatin alkışları arasında camiden çıkan Callud, Eyüp Sultan Türbesi'ni ziyaret etmiştir.⁸⁴

Callud'un resmi temasları sonrası Türkiye-Libya ortak bildirisi 8 Ocak 1975'te yayınlanmıştı. Bu bildiride Arap-İsrail sorunu, Kıbrıs meselesi ve kıta sahanlığı konuları ele alınmıştır. Bildiride üçüncü dünya halklarının sömürüye karşı mücadeleleri desteklenmekte ve bu halkların doğal zenginlik kaynakları üzerinde tam egemenliklerini kısıtlayan çabalar kınanmaktaydı. Bildiride Callud'un, Kaddafi adına Cumhurbaşkanı Korutürk ve Başbakan İrmak'ı Libya'ya davet ettiği ve bu davetin kabul edildiği ifade edilmiştir. Bildiride taraflar, İsrail'in işgal ettiği Arap toparlaklarından çekilmesi gerektiği yaklaşımını vurgulamıştır. Taraflar, Filistin halkının kendi topraklarında kendi kaderlerini tayin etmesi gerektiğini belirtmişlerdir. İki ülkenin Kıbrıs meselesine özel bir dikkat attettikleri ifade edilmiştir. Türkiye'nin Kıbrıs Devleti'nin bağımsızlığını korumak ve Kıbrıslı Türklere karşı yıllardır sürdürülen zulmü durdurmak amacıyla 1974 yılında Barış Harekâtı yapmak zorunda kaldığı ayrıntıları ile izah edilmiştir. Taraflar, Ege Denizi'nin sınırlandırılmasına ilişkin uzlaşmazlığın bu denizin karşılıklı sahillerinde yer alan iki ülke arasında hakkaniyet ilkeleri ve anlaşma yöntemi ile çözümlenmesi görüşünde birleşmişlerdir, denilmiştir.⁸⁵

1974 yılında Türkiye'nin Kıbrıs Harekâtı'nı gerçekleştirmesi sonrasında ABD, 5 Şubat 1975 tarihinden itibaren Türkiye'ye silah ambargosu uygulayacaktı. Amerika ve Türkiye ilişkilerindeki gerginlik 1978 yılında ambargonun hem Amerikan Temsilciler Meclisi hem de Amerikan Senatosu tarafından kaldırılması ile azalacaktı.⁸⁶ Türkiye, ambargo sürecinde ekonomik olarak baskı altında kalacak, bütçe açığı artacaktı. Bütçe açığına neden olan temel girdi petroldü. Petrolün uygun fiyata ve vade ile temini düşünüldüğünde akla gelen ilk ülkelerden biri Libya olacaktı.

Libya, Kıbrıs meselesine özel ilgi duymaktaydı. Bu bağlamda Kıbrıs Otonom Türk Yönetimi Başkanı Rauf Denктаş, Libya İhtilal Komite Konseyi Başkanı Muammer Kaddafi tarafından 1975 yılında Libya'ya davet edilmiştir. Kaddafi'nin davet mektubu Libya'nın Lefkoşa Büyükelçisi tarafından Denктаş'a sunulmuştur. Kaddafi mektubunda *"Kardeş Kıbrıs Türk Yönetimi Başkanı'nı ülkemizde görmekten büyük memnuniyet duyacağız. Sizi en kısa zamanda Libya'ya bekliyoruz."* demekteydi.⁸⁷ Bu davet üzerine Kıbrıs Türk Federe Devleti Başkanı Rauf Denктаş, 6 Temmuz 1975'te Libya'ya resmi bir ziyaret gerçekleştirmiştir. Denктаş, Libya'ya hareketinden önce verdiği demeçte Libya Hükümeti yetkililerine Türk toplumunun sorunlarını ve görüşlerini anlatacağını belirtmiştir.⁸⁸

Temmuz 1975'te Cidde'de düzenlenen İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı'nda söz alan Libya Dışişleri Bakanı El-Huni, Kıbrıs'taki Türkleri, Müslüman kardeşlerimizi savunmamız gerekir demiştir. El-Huni, Türkiye'den Kudüs'ün statüsünü asırlarca koruyan Türkiye diye söz etmiştir.⁸⁹ Sekizinci İslam Ülkeleri Dışişleri Bakanları Konferansı Mayıs 1977'de Trablus'ta düzenlenmiştir. Konferansa katılan Türk Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil, Süleyman Demirel'in Libya Dışişleri Bakanı'na gönderdiği mesajı iletmiştir. Demirel, mesajında konferansın İslam dünyasını ekonomik ve kültürel anlamda birleştirici rolü olacağına inandığını belirtmiştir.⁹⁰ Konferansın açılış konuşmasında Kaddafi, Türkiye'nin Kıbrıs'a meşruluk getirdiğini ve Kıbrıslı Türklere eşitlik içinde yaşama olanağı sağladığını belirtmiştir. Makarios'a darbe yapılması sonrasında Türkiye'nin garantör ülke olarak müdahale hakkı ile müdahalede bulunduğunu ifade

⁸⁴ *Milliyet*, 11 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁸⁵ *Milliyet*, 9 Ocak 1975, s. 1, 10.

⁸⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s. 811- 814.

⁸⁷ *Milliyet*, 16 Ocak 1975, s. 10.

⁸⁸ *Milliyet*, 7 Temmuz 1975, s. 1; 8 Temmuz 1975, s. 10.

⁸⁹ *Milliyet*, 15 Temmuz 1975, s. 1.

⁹⁰ *Milliyet*, 17 Mayıs 1977, s. 10.

etmiştir. Kaddafi, ideal olarak Kıbrıs'ı bağımsız, tarafsız, birleşik bir devlet olarak görmek istediklerini ve bu devletin kendi çocukları tarafından yönetilmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Konferansta Denктаş da, Kıbrıslıların siyasi ve yaşama hakkı konusunda İslam dünyasının gösterdiği ilgiye teşekkür etmiş, sorunun kökeninin Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlayıp, Türk toplumunun yok edilmek istenmesinden kaynaklandığını belirtmiştir.⁹¹ Konferansta Siyasi Komite'de Kıbrıs Türkleri lehine bir rapor hazırlanmıştır. Bu raporun hazırlanmasında Libya'nın müspet rolü olmuştur. ⁹²

Denктаş, Haziran 1980'deki Libya ziyareti sırasında Rum toplumu Lideri Kipriyanu ile Libya'da bir zirve görüşmesine hazırım mesajı vermişti. Rum yönetiminin de daha sonra benzer görüş belirtmesi üzerine Libya Dışışleri Bakanı Ali Treki, Kıbrıs Rum Kesimi'ne giderek Rum Lideri Kipriyanu ile görüşmüştür. Kipriyanu, Treki'nin teklifi üzerine BM Genel Sekreteri'nin gözetiminde Trablusgarp'ta Denктаş ile bir araya gelebileceğini bildirmiştir. Kipriyanu, girişimlerinden ötürü Libya Lideri Kaddafi ve Dışışleri Bakanı Treki'ye teşekkür etmiştir. Treki de her iki lider tarafından ağırlanmaktan memnuniyet duyduğunu ve Libya'da BM Genel Sekreteri himayesinde görüşmeyi kabul ettikleri için teşekkür etmiştir. Treki, Trablusgarp'taki görüşmelerin ilke anlaşmaları çerçevesinde herhangi bir ön koşula tabi olmayacağını ve Libya'nın görüşmeye her türlü yardımı sağlayacağını açıklamaktaydı.⁹³ Bu girişim, Libya'nın Kıbrıs meselesi ile yakından ilgilendiğinin göstergesiydi.

Libya yönetimi, 1970'li yıllarda Türkiye'deki muhalefetin farklı kesimleri ile de temas halindeydi. Bu bağlamda Milli Selamet Partisi (MSP) Genel Başkanı Necmettin Erbakan, Kaddafi'nin resmi davetlisi olarak dört günlüğüne 2 Mart 1975'te Libya'ya gitmiştir.⁹⁴ Erbakan, Türkiye'ye döndüğünde basına verdiği demeçte *"Libya'yı kalkınmakta olan ülkeler arasında en hızlı kalkınma hamlesi içinde gördük"* demiştir.⁹⁵ Necmettin Erbakan'ın Libya ile olan temasları 1970'li yılların sonunda Başbakan Yardımcısı ve MSP Lideri sıfatları ile devam edecekti.

Libya Ulaştırma Bakanı Mansur Bedr'in, 24 Mayıs 1975'te gerçekleşecek Türkiye resmi ziyareti öncesinde Libya ile Hava Ulaştırması Anlaşması yapılması için görüşmelerde bulunmak üzere Yüksel Söylemez başkanlığında bir heyetin görevlendirilmesi ve heyet başkanına imza yetkisi verilmesi Bakanlar Kurulu'nca 7 Nisan 1975'te kararlaştırılmıştı.⁹⁶ Heybeliada Deniz Harp Okulu 1958 yılı mezunu Libya Ulaştırma Bakanı Mansur Bedr, 24 Mayıs 1975'te Türkiye'yi resmi olarak ziyaret etmiştir. Konuk Bakan, ikili görüşmeler öncesi yaptığı açıklamada iki ülke arasında bir deniz nakliyat şirketi kurulması, Libya'da tersaneler açılması ve gemi yapımı konularını ele alacaklarını ifade etmiştir. Bakan Bedr, iki yıl da Libya Deniz Kuvvetleri Komutanlığı yapmıştı. 25 Mayıs'ta Konya Mevlâna türbesini ziyaret eden bakan, sonraki günlerde ikili görüşmelerde bulunmak için Ankara'ya gitti.⁹⁷ Konuk bakanı Ankara'da karşılayan Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe, görüşme öncesinde ikili ekonomik ve ticari bağların daha da güçlendirilmesini amaçladıklarını belirtmiştir. Menteşe, dost Libya heyeti ile Türkiye tersanelerinden Libya için 10 bin tona kadar gemi yapmak, Libya'da tersaneler kurmak ve ortak deniz nakliyatı kuruluşu oluşturmak istediklerini ifade etmiştir. Türkiye'de gemi adamı ve subay yetiştirilmesi hususunu da görüşeceğiz demiştir.⁹⁸ Yapılan görüşmeler sonunda *Türkiye-Libya Ortak Deniz Ticareti Anlaşması* 30 Mayıs 1975'te imzalanmıştır. Anlaşmayı

⁹¹ *Milliyet*, 18 Mayıs 1977, s. 10.

⁹² *Milliyet*, 22 Mayıs 1975, s. 10.

⁹³ *Milliyet*, 17 Temmuz 1980, s. 1.

⁹⁴ *Milliyet*, 3 Mart 1975, s. 1, 10.

⁹⁵ *Milliyet*, 13 Mart 1975, s. 10.

⁹⁶ CCA,30.18.1.2.329.27.12,1.

⁹⁷ *Milliyet*, 25 Mayıs 1975, s. 1, 10.

⁹⁸ *Milliyet*, 26 Mayıs 1975, s. 1, 10.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Türkiye adına Ulaştırma Bakanı Menteşe, Libya adına Libya Deniz Ulaştırma Bakanı Bedr imzalamıştır.⁹⁹ Bakan Bekr, sonrasında da İstanbul'daki tersaneleri gezecekti.¹⁰⁰

Türkiye ile Libya arasında Ankara'da 5 Ocak 1975'te imzalanan Türkiye ile Libya arasında Karma Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma'da öngörülmüş olan bakanlar seviyesindeki karma komisyon toplantısının 7- 12 Ağustos 1975 tarihleri arasında Libya'da yapılması hususunda karşılıklı mutabık kalınmıştı. Libya'ya yapılacak olan ziyaretin ilk safhasının Dışişleri Bakanı'nın resmi ziyaret ve temaslarına ayrılması ve ardından Karma Ekonomik Komisyon toplantısına geçilmesi planlanmıştı. Bakanlar Kurulu, Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil başkanlığındaki heyetin Libya'yı ziyaret etmesi ve Karma Komisyon toplantısına katılmasını 4 Ağustos 1975'te kararlaştırmıştır.¹⁰¹ Görevlendirmenin ardından Dışişleri Bakanı İhsan S. Çağlayangil, Maliye, Sanayi ve Teknoloji, Bayındırlık ve Ulaştırma Bakanlarıyla DPT uzmanlarından kurulu bir heyetle 7 Ağustos 1975'te Libya'ya gitmiştir. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, Türkiye'den ayrılmadan önce şöyle bir açıklama yapmıştır: *"Dost ve kardeş Libya ile aramızda siyasi, iktisadi, teknik, kültürel ve sosyal alanlarda geniş bir iş birliği potansiyeli vardır. Türkiye-Libya Karma Komisyonu çalışmalarının bu potansiyeli gerektiği gibi kullanmasına imkân hazırlayacağına inanıyorum."* Çağlayangil'in ziyaret programında Libya lideri Kaddafi ve Başbakan Callud ile de bir araya gelmesi bekleniyordu.¹⁰² Bakan Çağlayangil'i Libya'daki temasları sonucunda 12 Ağustos 1975'te sivil havacılık ve ortak bir Türk-Libya Bankası kurulması konusunda iki anlaşma imzalanmıştır. Libya resmi haber ajansı, iki ülke arasında bir de deniz ticaret ulaşımı, turizm haberleşme ve teknik uzmanlık teati edilmesi alanlarında üçüncü bir anlaşma yapıldığını açıklayacaktı.¹⁰³ Çağlayangil'in Libya ziyareti sonunda ortak bir bildiri yayınlanmıştır. Bildiride taraflar arasında hava ulaşım anlaşması ile ortak Arap-Türk Bankası kurulmasına ilişkin anlaşmanın ve iki ülke arasında ekonomik, teknik, ticari, sinai, inşaat, turizm, ulaşım, maliye ve bankacılık konularında da derin bir iş birliği öngören protokollerin imzalandığı açıklanmıştır.¹⁰⁴

Ağustos 1975'te Libya'nın Kıbrıs Barış Harekatı'nda TSK'ya verdiği malzemelere karşılık 150 milyon liralık faturayı Türk Hükümeti'ne gönderdiği yönünde Türk basına haberler yansımıştır. Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 1975 yılının başında Avrupa'dan gelen bazı Türk uçaklarının Libya'da yakıt ikmali yaptığını ve çıkarılan 58 bin liralık faturanın bununla alakalı olduğunu ifade etmiştir. Demirel ise daha önce verdiği röportajda Kıbrıs Harekatı sırasındaki yardım için fatura çıkarıldığını doğrulamış ve ufak meblağdır, öderiz demiştir.¹⁰⁵ Demirel'in yapmış olduğu açıklama akıllara iddianın doğru olabileceği fikrini getirmekteydi.

Libya İhtilali'nin yıl dönümü kutlamalarına yabancı diplomatların katılımı, Libya ile ilişkilere önem verildiğini göstermekteydi. 1975 yılı Libya ihtilalin yıl dönümü kutlamalarına eski Maliye Bakanı Deniz Baykal'ın katılması 24 Ocak 1975'te kararlaştırılmıştır.¹⁰⁶ Yine Libya İhtilali 1 Eylül törenlerine katılmak üzere Devlet Bakanı Gıyaseddin Karaca başkanlığında bir heyetin Libya'ya gönderilmesi 28 Ağustos 1975'te Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştır.¹⁰⁷ Devlet Bakanı Gıyaseddin Karaca, Libya'nın Kuruluş Bayramı törenlerine katılmak üzere 31 Ağustos 1975'te Libya'ya gitmiştir. Bakanın yer aldığı tarifeli uçak THY'nin Trablusgarp seferini de başlatmıştır. Söz konusu seferde Türkiye'deki temaslarını tamamlayan Libya ticaret heyeti de vardı.¹⁰⁸

⁹⁹ *Milliyet*, 31 Mayıs 1975, s. 1.

¹⁰⁰ *Milliyet*, 25 Mayıs 1975, s. 1, 10.

¹⁰¹ CCA,30.18.1.2.339.6511,1-3.

¹⁰² *Milliyet*, 8 Ağustos 1975, s. 1, 10.

¹⁰³ *Milliyet*, 13 Ağustos 1975, s. 1, 10.

¹⁰⁴ *Milliyet*, 16 Ağustos 1975, s. 1.

¹⁰⁵ *Milliyet*, 30 Ağustos 1975, s. 1, 10.

¹⁰⁶ CCA,30.18.1.2.325.5.16,1.

¹⁰⁷ CCA,30.18.1.2.340.71.2,1.

¹⁰⁸ *Milliyet*, 1 Eylül 1975, s. 10.

2. 1976-1980 Yıllarında Siyasi Münasebetler

Türkiye Ulaştırma Bakanı Nahit Menteşe, Libya Deniz Ulaştırma Veziri Mansur Muhammed Bedr'in davetlisi olarak, beraberinde bir heyetle 25-27 Ocak 1976 tarihleri arasında Libya Arap Cumhuriyeti'ni ziyaret etmiştir. İki ülke heyetleri, aralarındaki ekonomik ilişkilerin takviyesi ve denizcilik ve hava ulaştırması alanlarındaki iş birliğinin güçlendirilmesi amacıyla görüşmede bulunmuş ve bazı hususlarda anlaşmıştır. Bu bağlamda Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Libya Arap Cumhuriyeti Hükümeti Arasında Ulaştırma İşbirliği Hakkında Protokol imzalanmıştır. 27 Ocak 1976 tarihinde Trablusgarp'ta imzalanan "Ulaştırma İşbirliği Hakkında Protokol"un onaylanması Bakanlar Kurulu'nca 3 Ocak 1977 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁰⁹

Libya'yı iktidarda olmadan ziyaret edecek olan bir diğer parti lideri CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit olacaktı. CHP Genel Başkanı Ecevit, eşi ve CHP'li heyetle Libya lideri Kaddafi ve Başbakan Callud'un resmi konuğu olarak 26 Mart 1976'da Libya'ya gitmiştir.¹¹⁰ Ecevit, Libya'da Callud tarafından başbakanlara uygulanan protokolle karşılanmıştır. Ecevit, Trablus Havalimanı'nda yaptığı açıklamada Libya'nın halkçı ve devrimci çizgide yaptığı atılımları ilgi ile izlediklerini belirtmiştir. Ecevit, CHP ve Libya Devrimci Halk Konseyi'nin kalkınma ve sosyal adalete inançlarının paralel olduğunu dile getirmiştir. Ecevit, Callud'un 1975'teki Türkiye ziyareti sırasında iki ülkenin ne kadar büyük iş birliği yapabileceğini gözlemlediğini, Libya'da çalışan Türk işçilerinin iyi izlenimlere sahip olduklarını bildiğini ve bu işçilerin dostluk bağlarının kuvvetlenmesine katkı sunacağına inandığını belirtmiştir. Ecevit, "son yıllarda Libya'nın sosyal adalet yönünden bir hayli başarı kazandığını, şimdi bunu çok yakından göreceğim için çok mutluyum" demiştir. Callud da Libyalıların Türk halkı ile ortak bağları olduğunu, yönetimlerinin de CHP ile aynı fikirleri taşıdığını ve ilişkileri sürdüreceğini belirtmiştir.¹¹¹

Ecevit, Libya ziyareti kapsamında Sabia Sarayı'nda Başbakan Callud ile görüşmüştür. Callud, Ecevit'ten Libya gezisini uzatmasını istemiş ve Ecevit de gezisini üç gün uzatmıştır. Ardından Ecevit, Türk Elçiliği'ni tekrar ziyaret etmiş ve burada Libya rejiminin başarısını övmüştür. Libya'nın komünizme karşı olmasına rağmen Sovyet Rusya'dan tank alabilecek ve Sovyet uzmanları Libya'ya davet edecek kadar dış politikada gerçekçi olduğunu ifade etmiştir. Ecevit, sonra liman inşaatında çalışan işçileri ziyaret etmiştir. Bin kadar Türk işçiye hitaben CHP ve Libya Arap Sosyalist Birliği Partisi'nin kapitalizm ve komünizm yolundaki kalkınmayı reddettiğini, insan sömürsüne karşı çıktığı yönünde bir konuşma yapmıştır. Daha sonra Ecevit CHP parti yetkilileri ile Libya Arap Sosyalist Birliği Partisi yetkililerinin toplantısına katılmıştır.¹¹²

Ecevit, Tobruk'a giderek İngiliz işgal kuvvetlerinin kovuluşunun yıl dönümü törenlerine de katılmıştır. Bu tören aynı zamanda Libya'nın ilk defa kutlanan bağımsızlık günü idi. Tobruk'taki törenlere Libya Lideri Kaddafi de katılmıştır. Gezide Ecevit'e başbakan protokolü uygulanmış, Ecevit, Libya gezisi sırasında Tobruk'a giden uçakta ikinci sıra koltuğa oturunca Callud tarafından kolundan tutularak en ön sıra koltuğa alınmıştır. Tobruk Askeri Üssü'nde Kaddafi, Ecevit ile 45 dakikalık görüşme yapmıştır. Kaddafi, görüşmede Libya halkı ile Türk halkı arasında sağlam bir iş birliği kurulması gerektiğini, bunu da Türkiye'de halkı en büyük oranda temsil eden CHP'nin sağlayabileceğini belirtmiştir. Görüşmenin ardından Kaddafi, basına sosyal, ekonomik ve demokratik görüşlerinin CHP ile aynı olduğunu, ülkesinin CHP ile sürekli ilişki kurmak istediğini açıklamıştır. Ecevit de Kaddafi'nin Türkiye'de halkı en yüksek oranda temsil eden parti olan CHP ile ilişkilerini güçlendirmek istediğini belirtmiştir. Ecevit, Libya yönetiminin hem kapitalizmi hem de

¹⁰⁹ CCA,30.18.1.2.364.112,1; Resmi Gazete, 18 Mayıs 1977, S. 15941, s. 1- 3.

¹¹⁰ Milliyet, 26 Mart 1976, s. 1.

¹¹¹ Milliyet, 27 Mart 1976, s. 1, 10; Milliyet, 28 Mart 1976, s. 1, 10.

¹¹² Milliyet, 29 Mart 1976, s. 1, 10.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

komünizmi reddettiğini ve sosyal güvenlik alanındaki tedbirleri kalkınmadan bile önce gerçekleştirmek gerektiğine inandıklarını ifade etmiştir.¹¹³

Libya ziyareti sırasında Callud'un verdiği yemekte Angola Başbakanı ile de bir araya gelen Ecevit, Angola'nın bağımsızlık mücadelesi verdiği Portekiz tarafından bile tanındığını hatırlatmıştır. Türkiye'nin de Angola'yı tanıması gerektiğini belirtmiştir. Ecevit, Libya gezisi kapsamında Bingazi ve civarındaki Türk işçileri ile görüşmüş ve sorunlarını dinlemiştir. CHP Lideri, Libya'nın tarım alanındaki kalkınma hamlelerini de tetkik etmiştir.¹¹⁴ Ecevit, Türkiye'ye Kaddafi'nin özel uçağı ile dönmüştür. Ecevit, Türkiye'ye döndüğünde yaptığı açıklama ile Libya'daki Türk işçilerini yurda bağlı ve çalışkanlıkları ile kendilerini Libya'ya kabul ettirmiş yurttaşlar olarak görmekten kıvanç duyduğunu ifade etmiştir. CHP Lideri, Callud'un Türk işçilerin sorunları ile ilgileneneğine söz verdiğini belirtmiş ve temaslarının son derece olumlu geçtiğini vurgulamıştır.¹¹⁵

Mayıs 1976'da Mısırlı bir gazeteci 1969 Libya Devrimi'ne karşı Türkiye'nin Batı Almanya'dan askeri yardım alıp, eski Kral Senusi'yi iktidara getirmeye hazırlanmış olduğunu iddia etmesi üzerine Türk Dışişleri Sözcüsü Semih Akbil, iddiayı hayal mahsulü olarak nitelemiş ve iddiaların Türk dış politikasına taban tabana zıt olduğunu açıklamıştır. Akbil, Mısır Lideri Nasır'ın Libya sınırına asker yığması için bir mazeret olarak söz konusu iddianın üretilmiş olabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁶ Gerçekten 1970'li yılların ortaları Libya-Mısır ilişkileri bakımından oldukça sıkıntılı bir dönemdi. Öyle ki; dönemin ABD Başkanı Gerald Ford, Libya'yı tedhiş örgütlerine silah satmak ve Kaddafi'yi de, Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'a suikast düzenleme girişimi ile itham etmekteydi.¹¹⁷ Diğer taraftan İsrail, Birleşmiş Milletler Baş Delegatesi Haim Herzog, BM Genel Sekreteri Waldheim'e gönderdiği mektupta 11 Ağustos 1976'da İstanbul Yeşilköy Havalimanı'nda dört kişinin ölümü ile sonuçlanan silahlı saldırıdan Libya'nın sorumlu olduğunu, Güvenlik Konseyi Başkanlığı'na Libya delegesinin gelecek olmasını barış ve güvenliğe ihanet olacağını ifade etmekteydi.¹¹⁸ Bu dönemde Kaddafi'nin İrlanda ordusuna, Filistinli Müslümanlara, Tayland'daki solcu gruplara, Çad ve Etiyopya'daki Müslüman gerillalara, özellikle Habbaş önderliğindeki Filistinlilere yılda 2.2 milyar lira para ve silah yardımı yaptığı batılı diplomatik kaynaklarca iddia edilmekteydi.¹¹⁹ Kaddafi'nin anti-emperyalist, sosyalist, Arap Milliyetçisi ve aşırılıkçı siyasi kimliği göz önüne alındığında söz konusu iddiaların doğru olduğu sonucu çıkarılabilir. Temmuz 1979'da Türkiye'de Mısır Büyükelçiliği personeli Filistinli gerillalar tarafından esir alınmıştı. Mısır'da bazı çevreler, gerillaların Libya ve Suriye tarafından desteklendiği kanaatindeydi.¹²⁰

Libya Hükümeti, Libya'nın kuruluş yıl dönümü 1976 yılı kutlamalarına Türkiye'den de bir heyetin katılması için bir davet göndermiştir. Bu davet Dışişleri Bakanlığı'na ulaştıktan sonra Devlet Bakanı Hasan Aksay ve Bayındırlık Bakanı Fehim Adak'ın Libya'nın Kuruluş Yıl Dönümü münasebetiyle Libya Hükümeti'nin resmi konukları olarak 9-14 Haziran 1976 tarihlerinde Libya'yı ziyaret etmesine dair Başbakanlığa bir yazı gönderilmiş ve bu hususta Bakanlar Kurulu kararının çıkarılması talep edilmiştir. Devlet Bakanı Hasan Aksay ve Bayındırlık Bakanı Fehim Adak'ın Libya'yı ziyaret etmelerinin kabulü 21 Haziran 1976'da Bakanlar Kurulu'nca kararlaştırılmıştır.¹²¹

Müslüman ülkeler ile iş birliği yapılması hususunda Necmettin Erbakan'ın da bazı siyasi idealleri söz konusuydu. Bu bağlamda Erbakan'ın öncülük edeceği organizasyonlar olacaktı. Fakat Başbakan Yardımcısı

¹¹³ *Milliyet*, 30 Mart 1976, s. 1, 10.

¹¹⁴ *Milliyet*, 31 Mart 1976, s. 10.

¹¹⁵ *Milliyet*, 1 Nisan 1975, s. 1, 10.

¹¹⁶ *Milliyet*, 27 Mayıs 1976, s. 10.

¹¹⁷ *Milliyet*, 22 Temmuz 1976, s. 1.

¹¹⁸ *Milliyet*, 25 Ağustos 1976, s. 1.

¹¹⁹ *Milliyet*, 30 Temmuz 1976, s. 10.

¹²⁰ *Milliyet*, 15 Temmuz 1979, s. 1.

¹²¹ CCA,30.18.1.2.356.151.13,1-2.

Necmettin Erbakan ve Sanayi ve Teknoloji Bakanı Abdülkerim Doğru'nun düzenlediği Müslüman Ülkeler Ekonomi, Sanayi ve Teknoloji İşbirliği Toplantısı'na davet edilen ülkelerden yalnızca Sudi Arabistan Sanayi ve Elektrik Bakanı Boseyi katılmıştır. Kuveyt ve Libya toplantıda büyükelçileri ile temsil edilmişti.¹²² Ağustos 1976'da Güneydoğu Anadolu Bölgesi gezisine çıkan Başbakan Yardımcısı Erbakan, Siirt'te manevi ilimler akademisi açılacağını ve bu uluslararası üniversitesinin finansmanını Libya'nın karşılayacağını ifade etmiştir.¹²³ Erbakan, 1977 Mayıs'ında Doğu Anadolu ziyareti sırasında bazı İslam ülkeleri ile iş birliği konusunda çalışmalar başlattıklarını belirtmiştir. Erbakan, Karayolları'nın Libya ile dış ülkelerde karayolları yapmak için bir şirket kurduğunu ve ilk adım olarak Libya'da 250 milyon liralık otoban inşasına başladığını belirtmiştir.¹²⁴

Türk Hükümeti 1976 yılı Libya Devrimi'nin yıl dönümü törenlerine de temsilci gönderecekti. Bu bağlamda Libya'da düzenlenecek 1 Eylül Devrimi yıl dönümü törenlerine katılmak üzere bir heyetin bu ülkeye gönderilmesi Bakanlar Kurulu'nca 31 Ağustos 1976'da kararlaştırılmıştı.¹²⁵

24 Kasım 1976'da dört bine yakın vatandaşın ölümüne neden olan Çaldıran Depremi sonrasında deprem bölgesine ülke içinden ve dışından pek çok yardım gelmiştir. 24 Kasım 1976 günü meydana gelen deprem sonrasında Türkiye'ye yardım gönderen ülkeler arasında Libya da bulunmaktaydı. Meclis başkanvekili Memduh Ekşi, Millet Meclisi'nin 21 Aralık 1979 tarihindeki oturumunda Libya'nın aralarında bulunduğu yardım eden devletlere teşekkür edecekti.¹²⁶ Van ve Ağrı'da 24 Kasım 1976 yaşanan deprem sonrasında yeni konutların inşası söz konusu olduğunda 138 adet konutun inşasını da Libya Hükümeti üstlenilmiştir.¹²⁷

Temmuz 1977'de Mısır ile Libya arasında sınırda sıcak çatışmalar çıkmıştır.¹²⁸ Söz konusu çatışmaların devam etmesi üzerine Başbakan Yardımcısı Erbakan'ın önerisi ile Dışişleri Bakanı Çağlayangil, 26 Temmuz 1977'de Mısır Maslahatgüzarı Galas ve Libya'nın Ankara Büyükelçisi Saad Al-Din Ebu Şuveyrb'i ayrı ayrı kabul ederek çatışmalardan Türkiye'de oluşan üzüntüyü ifade etmiş ve en sıkı dayanışma halinde olunması gereken dönemdeki çatışmanın oluşturacağı riskleri anlatmıştır. Diğer taraftan, Şuveyrb, çatışmanın Filistin politikasına farklı bakıştan kaynaklandığını, Enver Sedat'ın ABD'ye yakın görünmek için Filistin'den kopuk bir politika benimsediği yönünde serzenişte bulunmuştur. Şuveyrb, ayrıca Libya makamlarının Türkiye'den Libya'yı destekleyen açıklamalar beklediği, fakat Türkiye'nin tarafsız bir tutum sergilediği belirtilmiştir.¹²⁹ Diğer taraftan Türk şirketleri Libya'daki şantiyelerinin sınır çatışma bölgesinden çok uzak olduğunu, çalışanların ailelerinin telaşa düşmemesi yönünde bir basın açıklaması yapmıştır.¹³⁰ Libya Milletvekili Muhammed El- Cerrah, Ahmet Sesir ile Libya Kültür Ataşesi Ali Şerif, 19 Ağustos 1977'de Türk-İş'i ziyaret etmiştir. Görüşme sonunda oluşturulan ortak bildiride Mısır'ın Libya'ya saldırması eleştirilmiş, iki kardeş Arap ülkenin dostluğuna vurgu yapılmıştır.¹³¹

5 Ocak 1975 tarihinde Ankara'da imzalanan ve 1 Mart 1977 tarihli kanunla onaylanması uygun bulunan "Türkiye Libya Arasında Kültür ve Tanıtma Anlaşması"nın onaylanması Bakanlar Kurulu'nca 16 Ağustos 1977

¹²² *Milliyet*, 18 Haziran 1976, s. 1, 10.

¹²³ *Milliyet*, 14 Ağustos 1976, s. 10.

¹²⁴ *Milliyet*, 20 Mayıs 1977, s. 10.

¹²⁵ CCA,30.18.1.2.359.168.5.1.

¹²⁶ *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 4, C. 22, T. 4, B. 21, 21 Aralık 1976, s. 224.

¹²⁷ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 37, T. 17, B. 42, 28 Mart 1978, s. 183.

¹²⁸ *Milliyet*, 24 Temmuz 1977, s. 10.

¹²⁹ *Milliyet*, 27 Temmuz 1977, s. 10.

¹³⁰ *Milliyet*, 28 Temmuz 1977, s. 10.

¹³¹ *Milliyet*, 24 Ağustos 1977, s. 10.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

tarihinde kararlaştırılmıştır. 18 maddeden oluşan anlaşma ile kültür, bilim, eğitim, tanıtma ve spor alanlarında mevcut iş birliğinin arttırılması hedeflenmekteydi.¹³²

Türk hükümetini temsilen Sanayi ve Teknoloji Bakanı Oğuzhan Asiltürk başkanlığında bir heyetin Libya Arap Halk Sosyalist Cumhuriyeti'ni ziyaret etmesi ve Libya temsilcileri ile anlaşma yapmaya yetkili kılınması Bakanlar Kurulu'nca 18 Ağustos 1977'de kararlaştırılmıştır.¹³³ Sanayi ve Teknoloji Bakanı Oğuzhan Asiltürk, 19 Ağustos 1977'de 1976 yılında imzalan *Ekonomik İşbirliği Anlaşması* hususunda temaslar yapmak üzere Libya'ya gitmiştir. Bakan, ortak yatırım projeleri konusunda Libyalı muhatapları ile temasta bulunacak ve *Ekonomik İşbirliği Anlaşması*'nın canlı bir şekilde yürütülmesini sağlamaya çalışacaktı.¹³⁴ Asiltürk'ün Libya ziyareti, aynı zamanda Sudi Arabistan, Kuveyt, Libya ve Türkiye'nin ortak yatırım yapması yönünde Ekim 1977'de yapılacak toplantının ön görüşmesi niteliği taşımaktaydı.¹³⁵ Söz konusu İslam ülkeleri Sanayi ve Teknoloji İşbirliği Toplantısı'na Kuveyt ve Sudi Arabistan temsilcileri katılmamıştır. Toplantıya katılan Libya Sanayi Bakanı Jadallah Aziz al-Talbi, İslam ülkelerinin Batı karşısında bir an önce birleşmeleri gerektiğini, geri kalmışlığın ancak kalkınma ile ortadan kaldırılabilirliğini belirtmiştir. Bakan, petrol zengini olan İslam ülkelerinin bu kaynağı değerlendirmeleri durumunda, dünya siyasetini yönlendirebileceklerini ifade etmekteydi.¹³⁶ Başbakan Yardımcısı Erbakan da, 20 Ekim 1977'de yaptığı açıklamada Libya ile beş alanda iş birliği yapacaklarını ifade etmişti. Bunlar müşterek yatırımlar, teknolojik iş birliği, ulaştırma, mali konular ve ticari ilişkilerin arttırılması konuları idi.¹³⁷

Türkiye-Libya ilişkilerinde Türk uzmanların Libya Hükümeti'nde görev alması önemli bir yer tutmaktaydı. Bu bağlamda Vakıflar Genel Müdür Yardımcısı Kazım Bilge, Libya'da görev alacaktı. Bu hususta 12 Eylül 1977'de Bakanlar Kurulu kararı alınacaktı.¹³⁸

Ekim 1977 sonlarında Başbakan Yardımcı Necmettin Erbakan, Cumhuriyet kutlamalarına katılmak için Türkiye'ye gelen Libya İskân Bakanı Muhammed Mangush başkanlığındaki bir heyeti Başbakanlıkta kabul etmiştir. Görüşme sonrasında karşılıklı ilişkilerin her gün daha da geliştiği vurgulanmıştır. Erbakan, Cumhuriyet Bayramı kutlamaları münasebeti ile Türkiye'ye gelen konuk bakana teşekkür etmiş ve bu iletişimin tüm Müslüman ülkeler arasında olması gerektiğini vurgulamıştır.¹³⁹

Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş'in 27 Kasım 1977'de Libya Halk Komitesi'nin davetlisi olarak Libya'ya gitmesi planlanmıştır.¹⁴⁰ Bu bağlamda Başbakan Yardımcısı ve Devlet Bakanı Alparslan Türkeş'in Libya Arap Halk Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti tarafından yapılan davet üzerine 27 Kasım- 2 Aralık 1977 tarihleri arasında yanında bir heyetle birlikte Libya'yı ziyaret etmesi ve Türk Hükümeti adına görüşmelerde bulunması 18 Kasım 1977'de kararlaştırılmıştır.¹⁴¹ Türkeş, Libya'ya hareket ederken, Libya ile Türkiye'nin kardeşliğinin yüz yıldır çok yakın olduğunu, ikili anlaşmalarda aksaklıklar var ise giderileceğini ve gerekirse yenilerinin imzalanacağını belirtmekteydi. Türkeş, "*Libya'nın mutlu olması Türkiye'nin mutlu olması gibidir.*" demekteydi.¹⁴²

Türkeş, Libya ziyareti sırasında Libya haber Ajansı JANA'ya Türkiye'nin, kutsal yerlerin düşman eline bırakılması yolundaki her türlü planı kınadığını açıklamıştır. Türkeş, Mısır Lideri Sedat'ın İsrail ziyaretinin

¹³² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 4, C. 21, T. 4, B. 12, 24 Kasım 1976, s. 348; *Resmî Gazete*, 20 Ekim 1977, S. 16090, s. 1-4.

¹³³ CCA,30.18.1.2.367.46.10,1.

¹³⁴ *Milliyet*, 20 Ağustos 1977, s. 10.

¹³⁵ *Milliyet*, 22 Ağustos 1977, s. 1, 10.

¹³⁶ *Milliyet*, 18 Ekim 1977, s. 1.

¹³⁷ *Milliyet*, 20 Ekim 1977, s. 1.

¹³⁸ CCA,30.18.1.2.368.68.18,1.

¹³⁹ *Milliyet*, 30 Ekim 1977, s. 12.

¹⁴⁰ *Milliyet*, 19 Kasım 1977, s. 1.

¹⁴¹ CCA,30.18.1.2.369.77.10,1.

¹⁴² *Milliyet*, 27 Kasım 1977, s. 1, 12; 28 Kasım 1977, s. 1, 12.

sonuçlarını takip ettiğini de belirtmiştir. Türkeş, ikili ekonomik ve kültürel ilişkilerin geliştirilmesini istediklerini ve Libya'nın ulusların kurtuluş hareketlerine desteği siyasetini de desteklediklerini ifade etmiştir.¹⁴³

Türkeş, 29 Kasım 1977'de Kaddafi ile görüşmüş ve temaslarda iki ülke arasındaki dostluk ve işbirliği konuları ele alınmıştır. Türkeş, görüşmenin akabinde Arapların dünyanın en asil ve necip milleti olduğunu, Filistinlilerin haklarının verilmesi gerektiğini ve Türkiye'nin Libya'nın yanında bir duruş sergilediğini ifade etmiştir.¹⁴⁴ Türkeş, Libya dönüşünde yaptığı açıklamada Libya Halk Komitesi Başkanı Alubeydi'nin konuğu olarak gittiği Libya'da Kaddafi ve Callud ile iki ülke arasındaki siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel iş birliğinin karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma kararı ile daha da güçlendiğini belirtmiştir. Bu arada Türkeş'in Libya ziyareti ile altı ay önceden planlanmış olan Dışişleri Bakanı Çağlayangil'in Mısır ziyareti aynı dönem denk gelmişti. Türkeş, Çağlayangil'in Mısır ziyaretinin talihsiz bir döneme denk geldiğini de ifade etmiştir.¹⁴⁵

Mısır Lideri Enver Sedat, Kasım 1977'de İsrail'i ziyaret edince Arap halklarının tepkisiyle karşılaşmıştır. Bu bağlamda Ankara'da bir grup Arap öğrenci Libya Elçiliği önüne gelerek, Libya, Mısır ve Suriye bayraklarının çekili olduğu direklerin önünde toplanmış ve Mısır Bayrağı'nı indirerek yakmışlardır. Bu sırada Libya Büyükelçiliği'nden bir görevli de kalabalığa hitap etmiş ve Enver Sedat'ı Arap toplumuna ihanetle suçlamıştır.¹⁴⁶

16 Aralık 1977'de Libya Eğitim Bakanı Muhammed el-Şerif, Başbakan Yardımcısı Erbakan'ı ziyaret etmiştir. Erbakan, Ankara'da açılması planlanan Libya Kültür Merkezi'nin önemli bir boşluğu dolduracağını ifade etmiştir. Erbakan, Libya ile Türkiye arasında her ay bakan düzeyinde karşılıklı ziyaretler yapıldığını ve bunun ilişkilerin seviyesine işaret ettiğini belirtmiştir.¹⁴⁷

21 Ocak 1978'de Libya Başbakanı Callud, 42. TBMM Hükümeti'ni kurmakla görevlendirilen Ecevit'e kutlama mesajı göndermiştir. Mesajda hükümeti kurmakla görevlendirilmeniz aynı zamanda Arap ve İslam alemi ile iş birliğinizi desteklediğini göstermektedir denilmekteydi. Callud, mektubu "*Kardeşiniz K. Yarbay Callud*" diye imzalamıştı.¹⁴⁸ Ecevit, 5 Ocak 1978'den 12 Kasım 1979'a kadar Başbakan olarak görev yapacaktı. Libya Başbakanı Callud, 22 Şubat 1978'de Türkiye'ye resmi ziyaret için gelmiştir.¹⁴⁹ Callud, bu ziyaretinde Mısır'ın İsrail ile barış girişimlerine karşı oluşturulan Red Cephesi'nin görüşleri hakkında bilgi verecekti. Türkiye ise, ticari ilişkiler konusunu masaya yatırıp, petrol alımında kolaylık sağlanmasını talep edecekti.¹⁵⁰ Ecevit ve Callud 23 Şubat 1978'deki görüşmeden sonra var olan ilişkilerin daha da geliştirileceğine işaret etmişlerdir. Görüşmelerde Libya petrolünün ödemelerinde kolaylık sağlanabilmesi üzerinde durulmuştur. Ayrıca daha önce bazı sanayi yatırımları yapılması yönündeki program için de görüşülmüştür. Görüşmenin bir diğer konusu ise Filistin meselesi idi.¹⁵¹

Başbakan Ecevit ve Başbakan Callud'un temaslari sonunda Türkiye'nin Libya'ya olan petrol borcu için bir ödeme planı hazırlanması kararlaştırılmıştır. İki ülke arasındaki sorunların çözülmesi için Mart 1978'de Libya'dan bir bakanlık heyetinin Türkiye'ye gelmesinde uzlaşmıştır. Uygulamaya konulamayan projelerin niçin aksadığının Devlet Bakanı Hikmet Çetin tarafından araştırılması kararlaştırılmıştır. Callud, işlerin yürümemesini Türk bürokrasisine bağlayınca Ecevit, bu durumun giderilmesine dair söz vermiştir. Callud, Türkiye'den tarım ürünleri almak istediklerini ve Libya'daki yeni yatırımlar için 20 bin civarı işçinin

¹⁴³ *Milliyet*, 29 Kasım 1977, s. 1, 12.

¹⁴⁴ *Milliyet*, 30 Kasım 1977, s. 1, 12.

¹⁴⁵ *Milliyet*, 1 Aralık 1977, s. 1.

¹⁴⁶ *Milliyet*, 20 Kasım 1977, s. 11.

¹⁴⁷ *Milliyet*, 17 Aralık 1977, s. 1, 12.

¹⁴⁸ *Milliyet*, 26 Ocak 1978, s. 1.

¹⁴⁹ *Milliyet*, 21 Şubat 1978, s. 1.

¹⁵⁰ *Milliyet*, 22 Şubat 1978, s. 12.

¹⁵¹ *Milliyet*, 23 Şubat 1978, s. 1, 12; *Milliyet*, 24 Şubat 1978, s. 1, 12.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Türkiye’den karşılanabileceğini de belirtmiştir. Libya’nın talep ettiği tarım ürünlerin liman kapasitesi ve yükleme güçlükleri dolayısıyla gerçekleşmediği bilinmekteydi.¹⁵² Callud Ecevit görüşmesi sonrasında ortak bildiride Libya’nın Türkiye’nin acil dış ödemeleri sorunlarının çözümüne katkı sunacağı belirtilmekte, Libya ile Türkiye arasında uçak ve vapur seferlerinin yeniden başlaması için anlaşmaya varıldığı ve iki ülkede birer sekreteryaya kurulması kararlaştırıldığı ifade edilmekteydi. Ayrıca, Kıbrıs ve Filistin sorununa adil bir çözüm getirilmesi gerektiği de vurgulanmaktaydı.¹⁵³

İstanbul Valisi İhsan Tekin, Türkiye’deki Libya Türk Dostluk Dernekleri temsilcileri, CHP milletvekilleri ve Türk-İş temsilcilerinden oluşan 10 kişilik bir heyet Libya hükümetinin resmi davetlisi olarak 1 Eylül Devrimi yıl dönümü törenlerine katılmak için 30 Ağustos 1978’de Libya’ya gitmiştir. Vali Tekin, Libya’ya hareketinden önce Libya Milli Bayramı’na katılmaktan ve Libya’nın ilerlediğini yerinde görmekten memnuiyet duyacağını ifade etmiştir. Türk Libya Dostluk Derneği Başkanı Prof. Dr. Nevzat Yalçıntaş, Türkiye- Libya ilişkilerinin her alanda geliştiğini, Libya’nın dar zamanda Türkiye’ye kredi sağladığını ve petrol alımında kolaylıklar gösterdiğini ifade etmiştir.¹⁵⁴

Libya ile kısa zamanda yapılan iş birliği anlaşmalarının uygulanmasında bazı sıkıntılar yaşanmaktaydı. Callud’un son Türkiye ziyaretinde de bu aksaklıklar üzerinde durulmuştu. Yaşanan sıkıntıların giderilmesi için diplomatik temasların artması gerekcekti. Bu bağlamda Çalışma Bakanı Bahir Ersoy’un beraberinde bir heyetle Libya’ya gönderilmesi 21 Eylül 1978’de kararlaştırılmıştır.¹⁵⁵

Başbakan Ecevit, Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Genel Halk Kongresi Genel Sekreterliği Üyesi Kurmay Binbaşı Abdülsalam Callud’un davetlisi olarak 26- 29 Ocak 1979 tarihleri arasında Libya’ya gidecekti.¹⁵⁶ Başbakan Bülent Ecevit’in beraberinde bir heyetle Libya’ya gönderilmesi Bakanlar Kurulu’nca 24 Ocak 1979’da kararlaştırılmıştı.¹⁵⁷ Başbakan Ecevit, askeri uçakla geldiği Trablus Havalimanı’nda Türk işçiler tarafından gösterilerle karşılanmıştır. Resmi karşılamayı ise Albay Callud yapmıştır. Askeri töreninin icrasından sonra Ecevit ve Callud basın açıklaması yapmıştır. Ecevit, Libya’ya ziyaretinden mutluluk duyduğunu, iki ülke ilişkilerinin geliştirilmesinin iki ulusa ve dünya barışına katkıda bulunacağını ifade etmiştir. Ecevit, Kıbrıs meselesi konusunda kendine yöneltilen soruya meselenin barışçı yollarla çözümünden yana olduklarını açıklamıştır. Ecevit son olarak “kendimizi burada ailemizin yuvasında sayıyoruz” demiştir. Callud, Ecevit’in ziyaretinin İslam ülkelerinin uyanış dönemine rastladığını belirtmiştir. Ecevit ve Callud, Ecevit’in konaklayacağı Yabancı Konuklar Sarayı’na gitmiş ve burada ilk görüşme yapılmıştır. Bu arada Kaddafi’nin bir Fransız Gazetesi’ne Kürt Meselesi ile ilgili verdiği demeç konusunda Libya Dışişleri Bakanı, Ecevit Libya’ya gelmeden önce bir bildiri yayınlarak Kaddafi’nin sözlerinin soyut anlamda ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Ecevit- Callud görüşmelerinin ana konuları Türkiye’deki bazı sanayi yatırımlarına Libya’nın da ortak olması, Denizcilik Bankası’nın Libya’da tersane kurması, Et- Balık Kurumu’nun Libya’da tesis kurması ve Türkiye’ye ek petrol sağlanması gibi konular vardı.¹⁵⁸ Başbakan Ecevit’in Callud ile görüşmelerinin sonunda Libya’nın Türkiye’ye yılda verdiği 3 milyon ton petrolü 4 milyon tona çıkarılması, Türk dış politika mesellerinde Libya’nın diğer Arap ülkelerinin desteği için çalışması, Türkiye’deki bazı sanayi yatırımlarına Libya’nın ortak edilmesi, Libya’nın tarım, sanayi ve altyapısının gelişmesi için Türkiye’nin destek sağlaması, Libya’daki Türk işçilerinin sorunlarının çözülmesi ve Libya Ordusu’na eğitim verilmesi gibi konularda iki başbakan uzlaşmıştır.¹⁵⁹

¹⁵² *Milliyet*, 26 Şubat 1978, s. 12.

¹⁵³ *Milliyet*, 25 Şubat 1978, s. 1, 12.

¹⁵⁴ *Milliyet*, 31 Ağustos 1978, s. 14.

¹⁵⁵ CCA,30.18.1.2.376.184.7.1.

¹⁵⁶ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, C. 40, T. 18, B. 31, 1 Şubat 1979, s. 291.

¹⁵⁷ CCA,30.18.1.2.377.206.6.1.

¹⁵⁸ *Milliyet*, 27 Ocak 1979, s. 6.

¹⁵⁹ *Milliyet*, 29 Ocak 1979, s. 9.

Ecevit, Libya'dan ayrılmadan basına yansıyan haberlere göre iki ülke arasında 3 ayrı anlaşma imzalanmıştı. Anlaşmalar kapsamında Libya, Türkiye'ye kredi verecek, Libya, Türkiye'nin dış ödemeler dengesi için bazı Arap ülkeleri nezdinde girişimde bulunacaktı. Libya, Türkiye'nin Libya'dan almakta olduğu petrol miktarını 3 milyon tondan 4 milyon tona çıkaracaktı. Callud, Ecevit, Libya'dan ayrılmadan önce verdiği bir demeçte Türkiye'nin sorunlarını yenmesi için Arap ülkelerini de yardıma çağıracağını, tek başlarına kalsalar da Türkiye'yi yalnız bırakmayacaklarını ifade etmekteydi. Ecevit de İslam'ın insanı sömürmeye karşı olduğunu, İslam ülkelerinin insancıl ve İslami kurallara uygun bir araya geldiği takdirde birlik oluşacağını belirtmekteydi. Ecevit, Türkiye'ye döndükten sonra Libya'da büyük dostluk ve yakınlık gördüklerini; Callud, Kaddafi ve diğer yetkililerle ile yapılan görüşmelerde iş birliği anlaşmalarına vardıklarını ifade etmiştir. Ecevit, tarihleri ve kültürleri bir olan iki ülkenin geleceğe el ele yönelmesi adına umut verici bir örnek verdikleri kanısında olduğunu açıklayacaktı.¹⁶⁰

Başbakan Bülent Ecevit'in Libya'ya 26- 29 Ocak 1979 tarihlerindeki resmi ziyareti sırasında iki ülke arasında ekonomik, bilimsel ve teknik iş birliğinin sürdürülmesi ve geliştirilmesi amacıyla önemli görüşmeler yapılmıştı. Bu görüşmelere Libya adına iskân Sekreteri(Bakanı) Muhammed El- Mangush, Türkiye adına Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin başkanlık etmiştir. Her İki taraf, iş birliği alanlarının genişletilmesi amacıyla Türkiye- Libya Ekonomik Karma Komisyonu çalışmaları çerçevesi içinde aralarında anlaşmaya varılmış bulunan hususların yerine getirilmesini sağlamak üzere iki ülke arasındaki ikili iş birliği ilişkilerini gözden geçirmişlerdi. Bazı alanlarda iş birliği öngören görüşme tutanağı 29 Ocak 1979 günü düzenlenmişti. Görüşme sonunda *"Türkiye Cumhuriyeti İle Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi Arasında Gelişme İçin İşbirliği Genel Anlaşması"* imzalanmış ve ayrıca görüşme tutanağı oluşturulmuştur. Türkiye ile Libya arasında 29 Ocak 1979 tarihinde imzalanan anlaşma ile görüşme tutanağının onaylanmaları Bakanlar Kurulu'nca 19 Nisan 1979 tarihinde kararlaştırılmıştır.¹⁶¹ Bu anlaşma aslında 5 Ocak 1975 tarihinde imzalanmış olan *Ekonomik İşbirliği ve Ticaret Anlaşması, Bilimsel ve Teknik İşbirliği Anlaşması, Kültür ve Enformasyon Anlaşması, İşgücü Anlaşması, Ekonomik Karma Komisyon Kurulmasına Dair Anlaşma* ile doğan karşılıklı yardımlaşmanın boyutlarını genişletmek üzere yapılmıştı.

Ecevit'in Libya ziyareti ve yapılan ikili anlaşmanın Millet Meclisi'ne de yansımaları olacaktı. Bu bağlamda Maliye Bakanı Ziya Müezzinoğlu, 16 Şubat 1979'da Millet Meclisi'ndeki konuşmasında dost ve kardeş Libya ile olan ilişkilerimiz, hükümetimizin kurulduğu andan itibaren yoğunluk ve anlam kazanmış, Libya'ya olan petrol borçlarımız ödeme planlarına bağlanırken, yeni kaynaklar oluşturulmuş ve ihracatımızın büyük ölçüde artırılması yolu açılmıştır demekteydi.¹⁶²

Libya'nın alt yapı yatırımları yapması ve yeni su kaynaklarının oluşturulması için kurumsal olarak Türkiye'den destek alması söz konusuydu. Bunun sonucunda da Libya'ya zaman zaman heyetler gönderiliyordu. Bu bağlamda Devlet Su İşleri (DSİ) Genel Müdürü Samim Öztekin başkanlığında bir heyetin Libya'ya gitmesi Bakanlar Kurulu'nca 26 Nisan 1979'da kararlaştırılmıştır.¹⁶³

Mayıs 1979'da MSP Lideri Necmettin Erbakan, Kaddafi'nin daveti üzerine Libya'ya gitmiştir. Erbakan Trablus'ta Buzgi Üniversitesi'nde *"İslam'da İlim ve Fen"* konulu bir konferans vermiştir. Erbakan, konferansta ilimin İslam dünyasından kaynaklandığını, günümüzde ilim diye okutulan safsataların insanlığı yıkmakta olduğuna değinmiştir. Erbakan, İslam dünyasının 50 parçaya bölündüğünü ve emperyallerin kuşatması altında olduğunu belirtmiştir. Erbakan 12 Mayıs 1979 tarihinde Libya Başbakanı Abdurrahman Callud ve Libya Lideri Kaddafi tarafından kabul edilecekti.¹⁶⁴

¹⁶⁰ *Milliyet*, 31 Ocak 1979, s. 1, 9.

¹⁶¹ CCA,30.18.1.2.378.221.3,1; *Resmî Gazete*, 30 Mayıs 1979, S. 16651, s. 41- 43.

¹⁶² *Millet Meclisi Tutanak Dergisi*, D. 5, C. 10, T. 2, B. 54, 16 Şubat 1979, s. 4.

¹⁶³ CCA,30.18.1.2.379.230.20,1.

¹⁶⁴ *Milliyet*, 12 Mayıs 1979, s. 1; 17 Mayıs 1979, s. 1.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Haziran 1979'da Türkiye'de bir televizyon programı öncesinde seyircilere dağıtılmak için getirilen Kaddafi'nin yeşil devrimi ile ilgili kitaplar polis tarafından toplatılmıştır.¹⁶⁵ Kitapların toplatılmasının sebebi, Libya'ya karşı olumsuz bir yaklaşımdan ziyade kitabın içeriğinde komünizmi çağrıştıran ifadelerin bulunması olmalıydı.

26 Temmuz- 3 Ağustos 1979 tarihleri arasında Trablus'ta yapılacak olan Türkiye- Libya Karma Ekonomik Komisyonu beşinci dönem toplantısına katılmak üzere Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı Hikmet Çetin, Libya'ya gitmiştir.¹⁶⁶ Hikmet Çetin, burada Libya petrol şirketleri ile görüşmüştür. Hikmet Çetin, 31 Temmuz 1979'da bu sefer Libya Petrol Sekreteri İzzettin Mobruk ile petrol alımlarında karşılaşılan güçlükler üzerine ve Ulaştırma Sekreteri Nuri Elfeyturi Madeni ile de Libya'daki Türk yüklenicilerin karşılaştıkları sorunlar üzerine görüşmeler yapmıştır.¹⁶⁷ Çetin'in Libya temasları sırasında İşbirliği Anlaşması kapsamında bulunan Libya'nın haritalarının hazırlanmasında Türkiye'nin katkısı konusu, iki ülke yetkililerince üzerinde anlaşmaya varılabilecek bir proje şekline dönüştürülmüştür.¹⁶⁸

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı Deniz Baykal, Libya Hükümetinin davetlisi olarak 30 Ağustos- 5 Eylül 1979 tarihleri arasında Libya Devrimi'nin yıl dönümü törenlerine katılmak ve bakanlığıyla ilgili konularda görüşmelerde bulunmak üzere Libya'ya gitmiştir.¹⁶⁹ 1 Eylül 1979 tarihi Libya Devrimi'nin 10. Yıl dönümü idi. Devrimin onuncu yılı Bingazi'de törenlerle farklı ülkelerden gelen devlet adamları ile kutlanmıştır. Törenlerde Türkiye'nin bakanlık seviyesinde temsil edilmesi önemli idi.¹⁷⁰ Deniz Baykal, 1980 yılları başlarında da Kaddafi tarafından Libya'ya davet edilecekti. Baykal'ın Libya'ya gönderilmesi hususunda 1 Şubat 1980'de Bakanlar Kurulu kararı alınacaktı.¹⁷¹

Diğer taraftan Kültür Bakanı Ahmet Taner Kışlalı'nın daveti üzerine Eylül 1979 sonlarında Libya Kültür ve Enformasyon Bakanı Muhammed El-Suveydi, Türkiye'ye gelmiştir. Konuk bakan, Ankara ve İstanbul'da temaslarda bulunmuştur. Suveydi, iki ülke arasında imzalanan kültürel mübadele protokolü ile kültürel ilişkilerin daha da geliştirileceğini, Türkiye'de kendisine gösterilen ilgiden memnuniyet duyduğunu ve iki ülke arasındaki ilişkilerin suni değil, gerçekçi ilişkiler olduğunu belirtmiştir.¹⁷²

Devlet Bakam Orhan Eren, Trablus Fuarı'nın açılış törenlerine katılmak ve düzenlenecek Türk gününde hazır bulunmak üzere Türk Hükümeti'ni temsilen, 29 Şubat 1980- 6 Mart 1980 tarihleri arasında Libya'ya gidecektir.¹⁷³

1970- 1980 yılları arasında Libya'nın Türkiye'nin Kıbrıs politikasını desteklediği bilinmektedir. İlginç bir şekilde Libya, 1980 yılında Kıbrıs Rum Yönetimi ile kültür ve enformasyon alanında iki ayrı anlaşma imzalamıştır.¹⁷⁴ Diğer taraftan Kaddafi'nin bir Arap devleti ile ülkesini birleştirme özlemi ortadan kalkmamış olacak ki, 1980 yılının sonlarında Libya ile Suriye'nin birleşmesi yönünde bazı görüşmeler yapılmaktaydı. Bu bağlamda Libya, Suriye uyrukluların Libya'ya pasaportsuz ve vizesiz girişine izin vermeye başlamıştı.¹⁷⁵

Libya ile olan diplomatik temaslara dikkat edildiğinde yapılan anlaşmaların tam olarak uygulanmadığı yönünde tespitler yapılabilir. Tam da bu noktada Hikmet Çetin'in Millet Meclisi'nde Libya ile olan ilişkilere dair eleştirisi dikkat çekicidir. 3 Eylül 1980 tarihinde Millet Meclisi'nde CHP Grubu adına söz alan Hikmet Çetin, dış siyasi ilişkilerin mevcut hükümetçe ihmal edildiğini, sosyalist ve İslam ülkeleri

¹⁶⁵ *Milliyet*, 28 Haziran 1979, s. 1.

¹⁶⁶ *Resmî Gazete*, 19 Ağustos 1979, S. 16732, s. 2.

¹⁶⁷ *Milliyet*, 2 Ağustos 1979, s. 1.

¹⁶⁸ *Milliyet*, 27 Temmuz 1979, s. 1.

¹⁶⁹ *Resmî Gazete*, 20 Eylül 1979, S. 16760, s. 2.

¹⁷⁰ *Milliyet*, 2 Eylül 1979, s. 1.

¹⁷¹ CCA,30.18.1.2.387.30.9.1.

¹⁷² *Milliyet*, 29 Eylül 1979, s. 1.

¹⁷³ *Resmî Gazete*, 24 Mart 1980, S. 16939, s. 1.

¹⁷⁴ *Milliyet*, 10 Ağustos 1980, s. 1.

¹⁷⁵ *Milliyet*, 3 Kasım 1980, s. 8.

ile olan bağlara önem verilmediğini ifade etmiştir. Libya ile kurulması kararlaştırılan değişik alandaki ortak şirketlerden hiçbirinin yürütülemede olduğunu belirtmiştir. Çetin, hükümetleri döneminde yapılan bir anlaşma ile Libya'dan alınacak petrolün %20'sinin malla ödenmesi öngörüldüğünü ancak, ürün dış satımındaki yükümlülüklerin yerine getirilememesinden dolayı Libya'ya olan petrol borcunun sürekli artmakta olduğunu vurgulamaktaydı.¹⁷⁶

Süleyman Demirel, altıncı kez oturduğu Başbakanlık koltuğunu 12 Eylül 1980'de Silahlı kuvvetlerin emir komuta zinciri içinde yönetime müdahalesiyle bırakmak zorunda kalmıştı.¹⁷⁷ Genelkurmay Başkanı Kenan Evren başkanlığında Kara, Deniz, Hava ve Jandarma Genel Komutanı'ndan oluşan beş kişilik "Milli Güvenlik Konseyi" yönetimi ele almıştır. Müdahale sonrası yönetim, Orgeneral Kenan Evren'e geçecekti.¹⁷⁸ Libya Lideri Muammer Kaddafi, Devlet Başkanı Orgeneral Kenan Evren'e bir mesaj göndererek devlet başkanlığına seçilmesini kutlamış, Türkiye ile Libya arasındaki iş birliğinin devamını dilemiş, ayrıca iki ülkeyi ilgilendiren çeşitli konuları görüşmek için karşılıklı olarak birer heyetin iki ülkeyi ziyaret etmesini önermiştir. Mesajın metni şu şekildeydi:¹⁷⁹

"Milli Güvenlik Konseyi'nin şahsınıza göstermiş olduğu güven neticesinde Konsey ve Devlet Başkanlığı'na atanmanızdan dolayı en iyi dileklerimi sunarım. Libya Arap Halk Sosyalist Cemahiriyesi bu vesile ile iki kardeş ülke arasındaki kardeşlik bağlarını geliştirmeyi ve iki ülkeyi ilgilendiren konularda ve özellikle Arap ve İslam aleminin karşı karşıya bulunduğu zorluklar ve tehlikeler karşısında iş birliğinin sürekliliğinin devam etmesini, ayrıca iki ülkeyi ilgilendiren işbirliği konularını görüşmek ve geliştirmek amacıyla Türkiye Cumhuriyeti ve Cemahiriye arasında karşılıklı olarak birer heyetin teatisini arzu ettiğini bildirir. Şahsınıza, kardeş Türk milletine, sürekli ilerleme ve mutluluk dilerim."

12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi sonrasında Türkiye Avrupa Ekonomik Topluluğu ilişkilerinde demokrasi ve insan hakları konuları ön plana çıkmıştı. Türkiye, bu yaklaşımı içişlerine bir müdahale olarak nitelemektedir. Diğer taraftan Soğuk Savaş'ın etkisini kaybetmesi ile Doğu-Batı eksenini önemini kaybedecek ve Türkiye yeni bölgesel politikalar oluşturma bakımından esneklik kazanacaktır.¹⁸⁰ Türkiye- ABD ilişkileri 1970'li yıllara nazaran daha istikrarlı olacaktır. 1980'li yılların başlarında ekonomik olarak zor bir süreçten geçen Türkiye'nin dış politikasının etkileyecek ana unsurlardan biri de ekonomi olacaktır.¹⁸¹ Dolayısıyla Türkiye- Libya ilişkileri 1980'li yıllarda Türkiye açısından bu şartlarda devam edecekti.

Sonuç

Türkiye-Libya ilişkileri 16. yüzyılın başlarında bölge halkının Haçlı korsanlarına karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemesine kadar geriye gitmektedir. Bölgeye gelen Osmanlı denizcileri kısa zamanda kontrolü ele alıp, bölgeyi Osmanlı Devleti'nin parçası haline getirdiler. Bölge 1911- 1912 Trablusgarp Savaşı sonunda İtalyanların eline geçti. Osmanlı Devleti'nin bölgeyi zorla ele geçirmemiş olması, adil idare ve Libya'da İtalyanlara karşı Mustafa Kemal ve Enver Paşa gibi subayların Libyalı mücahitlerle omuz omuza savaşması Libyalıların belleklerinden silinmemiştir. 1951- 1969 döneminde, yani Kral İdris el-Senusi iktidarında ilişkilerin muazzam olmasının temel nedeni Türkiye'nin de Osmanlı gibi Libya'ya karşılıksız elini uzatmasıydı.

¹⁷⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 5, C. 16, T. 3, B 128, 3 Eylül 1980, s. 813, 814.

¹⁷⁷ Tokgöz, a.g.e, s. 343- 344.

¹⁷⁸ Cezmi Erarslan, "Atatürk'ten Sora Türkiye'nin İç Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara, s. 627.

¹⁷⁹ Milliyet, 24 Eylül 1980, s. 1.

¹⁸⁰ Mustafa Balcıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara, s.504- 505.

¹⁸¹ Tokgöz, a.g.e., s. 344- 347.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Askeri müdahale ile Albay Kaddafi iktidara geldiğinde, Kral İdris Dönemi'ni tüm hatıraları ile ortadan kaldırmak isteyecekti. Kaddafi iktidara geldikten yaklaşık iki ay sonra Türkiye Cumhurbaşkanı resmi temasları başlatmak için Libya'ya özel temsilci gönderecekti. Böylelikle Kaddafi rejimi ile diplomatik ilişkiler başlamıştı. Türkiye'nin 1960'lı yılların sonundan itibaren Filistin mevzuunda Arapların yanında politik duruş sergilemiş olması, Kaddafi'nin Türkiye'ye bakışını olumlu yönde etkileyecekti. 1970'li yılların başlarında dışişleri bakanları seviyesinde karşılıklı ziyaretler de yapılacaktı. 1974 yılında Türkiye, Kıbrıs'a askeri müdahale yapınca Kaddafi tereddütsüz Türkiye'yi askeri ve lojistik yönden destekleyecekti. Bu belki de Türkiye'nin Arap siyasetine yakın bir duruş sergilemesinin mükafatıydı.

1975 yılı başlarında Libya Başbakanı Callud'un Türkiye ziyareti ilişkilerin daha da ivmelenmesini sağlayacaktı. Bu ziyaret sırasında, 5 Ocak 1975'te Libya ile iktisadi, ticari, kültürel, ilmi ve teknik iş birliği, işgücü ve askeri eğitim ve malzeme imali alanlarını içine alan çeşitli konularda "*Ortak Protokol*" imzalanmıştır. Bu protokol, iki ülke arasında karma ekonomik komisyon kurulmasını da sağlayacaktı. Yapılan bu anlaşmalar Cumhuriyet Senatosu ve Millet Meclisi'nde takdirle karşılanacaktı. Libya Başbakanı, dönem itibari ile iktidarda olmamasına rağmen CHP Lideri Bülent Ecevit ile de İstanbul'da özel görüşme gerçekleştirmiştir. Bu görüşme, Libya rejiminin Ecevit'e sempatisini gösteriyordu. Callud, İstanbul'da Eyüp Sultan Camisi'nde Cuma namazı kılmış ve Türklerin İslam'ın muhafızları olduğunu vurguladığı bir hutbe okumuştur.

Özellikle 1975 yılından itibaren Libyalı devlet adamları Kıbrıs meselesinde iki toplumun varlığını ve geleceğini garanti edecek bir sonuca ulaşılması gerektiği tezini uluslararası toplantılarda dile getireceklerdi. Türkiye Libya ilişkilerinde CHP Lideri Bülent Ecevit'in iktidarda değilken, 1976 Martındaki Libya ziyareti dikkat çekicidir. Ecevit, Libya'da başbakanlara uygulanan protokol ile ağırlanacaktı.

Libya'nın 1970'li yılların başlarında Mısır ve Suriye devletleri ile birleşme girişimi ise tam olarak hayata geçirilemeyecekti. Bunun temel nedeni ise Mısır'ın İsrail ile mücadelenin tarafı olmaktan çıkması idi. Bundan dolayı 1970'li yılların ortalarında Libya Mısır ilişkileri gerginleşecek, hatta Libya, Mısır'a karşı Türkiye'den siyasi ve diplomatik destek bekleyecekti. Ecevit'in 1979 yılı başlarında Başbakan olarak Libya'ya yaptığı ziyaret önemlidir. Bu ziyaret sırasında Türkiye ile Libya arasında "*Gelişme İçin İşbirliği Genel Anlaşması*" imzalanmıştır.

1970'li yılların sonlarında Türkiye Libya ilişkileri daha karmaşık hale gelmişti. Libya'da tersane kurulması, Türk dış politika mesellerinde Libya'nın diğer Arap ülkelerinin desteği için çalışması, Türkiye'deki bazı sanayi yatırımlarına Libya'nın ortak edilmesi, Libya'nın tarım, sanayi ve altyapısının gelişmesi için Türkiye'nin destek sağlaması, Libya'daki Türk işçilerinin sorunlarının çözülmesi ve Libya Ordusu'na eğitim verilmesi gibi konularda iki devletin beklentileri söz konusuydu. İki devlet arasında 1970'li yılların sonlarında imzalanan anlaşmalar da daha ziyade mevcut vaatlerin yerine getirilmesini sağlamaya yönelik ek taahhütler niteliğindedir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri, Meclis Tutanakları ve Resmi Yayınlar

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi(CCA),30.11.1.0.454.55,2,1-4.

CCA,30.18.1.2.242.76.14,1.

CCA,30.18.1.2.246.14.1,1.

CCA,30.18.1.2.246.14.17,1.

CCA,30.18.1.2.324.2.17,1-2.

CCA,30.18.1.2.325.5.16,1.

CCA,30.18.1.2.329.27.12,1.

CCA,30.18.1.2.326.12.9,1.

CCA,30.18.1.2.331.31.10,1-7.

CCA,30.18.1.2.339.6511,1-3.

CCA,30.18.1.2.340.71.2,1.

CCA,30.18.1.2.356.151.13,1-2.

CCA,30.18.1.2.359.168.5,1.

CCA,30.18.1.2.364.112,1.

CCA,30.18.1.2.367.46.10,1.

CCA,30.18.1.2.368.68.18,1.

CCA,30.18.1.2.369.77.10,1.

CCA,30.18.1.2.376.184.7,1.

CCA,30.18.1.2.377.206.6,1

CCA,30.18.1.2.387.30.9,1.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 54, T. 9, B. 5, 11 Kasım 1969.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 56/1, T. 9, B. 38, 4 Şubat 1970.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 18, T. 14, B. 23, 28 Ocak 1975.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 19, T. 14, B. 26, 5 Şubat 1975.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 19, T. 14, B. 29, 8 Şubat 1975.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 37, T. 17, B. 42, 28 Mart 1978.

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, C. 40, T. 18, B. 31, 1 Şubat 1979.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 6, T. 1, B. 105, 3 Temmuz 1974.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 9, T. 2, B. 44, 21 Şubat 1975.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 21, T. 4, B. 12, 24 Kasım 1976.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 4, C. 22, T. 4, B. 21, 21 Aralık 1976.

Türkiye-Libya Siyasi Münasebetleri (1970- 1980)

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. 5, C. 16, T. 3, B 128, 3 Eylül 1980.

Resmî Gazete, 7 Kasım 1973, S. 14705.

Resmî Gazete, 20 Mart 1975, S. 15183.

Resmî Gazete, 20 Ekim 1977, S. 16090.

Resmî Gazete, 30 Mayıs 1979, S. 16651.

Resmî Gazete, 24 Mart 1980, S. 16939.

Tetkik Eserler, Süreli Yayınlar ve Diğer Kaynaklar

Akdevelioğlu, Atay- Kürkçüoğlu, Ömer (2018). "1960- 1980: Görelî Özerklik-3", Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Oldular, Belgeler, Yorumlar (1919- 1980), C. 1, Edit: Baskın Oran, İletişim Yayınları, 22. Baskı, İstanbul, ss. 653- 807.

Akın, Kenan. (1979). Yeni Libya veya Cemahiriye, Er-Tu Matbaası, İstanbul.

Armaoğlu, Fahir. (2001). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914- 1995), Alkım yayınevi, İstanbul.

Balcıoğlu, Mustafa (2019). "Cumhuriyet Dönemi Türk Dış Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara, ss. 411- 515.

Bianco, Mirella. (1974). Kaddafi: Çölün Elçisi, Yayın Yeri. Anonim.

Bozkurt, 8 Ocak 1975, s. 1.

Childs, Timothy W. (2008). Trablusgarp Savaşı ve Türk- İtalyan Diplomatik İlişkileri, Çev. Deniz Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

Demir, Enes (2023). "Cumhuriyet Dönemi (1922- 2022) Türkiye- Libya Diplomatik ve Askeri İlişkileri", Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Türkiye- Libya (Tabluscarg) İlişkileri, Edit: Selma Yel, Atatürk Araştırma Merkezi, ss. 267- 300.

Domazeti, Riad- Altun, Taner. (019). Libya: Çalınmış Devrim, İnsamer Yayınları, İstanbul.

Erarslan, Cezmi (2019). "Atatürk'ten Sora Türkiye'nin İç Politikası", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara, ss. 519- 643.

Gönlübol, Mehmet- Kürkçüoğlu, Ömer. (1982). "1965- 1973 Dönemi", Olaylarla Türk Dış Politikası (1919- 1973), C. 1, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Yayın No. 509, Ankara, ss. 511- 562.

<https://libembtr.ly/ar/about/>, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025.

<https://trablus-be.mfa.gov.tr/Mission/MissionChiefHistory>, Erişim Tarihi: 23 Nisan 2025.

Karpat, Kemal H. (2017). Türk Dış Politikası Tarihi, Timaş Yayınları, 3. Baskı, İstanbul.

Kavas, Ahmet (2006). Osmanlı- Afrika ilişkileri, Tasam Yayınları, İstanbul.

Milliyet, 5 Eylül 1969, s. 11; 6 Eylül 1969, s. 11; 7 Eylül 1969, s. 11; 8 Eylül 1969, s. 11; 29 Eylül 1969, s. 11; 26 Kasım 1969, s. 11; 27 Kasım 1969, s. 11; 30 Temmuz 1970, s. 11; 31 Temmuz 1970, s. 11; 7 Eylül 1970, s. 11; 18 Nisan 1971, s. 11; 21 Ağustos 1971, s. 11; 17 Kasım 1971, s. 11; 28 Haziran 1972, s. 11; 9 Kasım 1972, s. 11; 27 Şubat 1973, s. 11; 29 Mayıs 1973, s. 11; 4 Haziran 1973, s. 11; 17 Temmuz 1973, s. 11; 19 Temmuz 1973, s. 11; 21 Temmuz 1973, s. 9; 22 Temmuz 1973, s. 9; 24 Temmuz 1973, s. 9; 4 Eylül 1973, s. 9; 14 Eylül 1973, s. 9; 20 Kasım 1973, s. 9; 2 Aralık 1973, s. 9; 14 Ocak 1974, s. 9; 11 Mart 1974, s. 1; 10 Nisan 1974, s. 9; 12 Ağustos 1974, s. 1, 10; 29 Ağustos 1974, s. 1, 10; 1 Eylül 1974, s. 10; 7 Eylül 1974, s. 10; 23 Aralık 1974, s. 9; 28 Aralık 1974, s. 9; 2 Ocak 1975, s. 9; 3 Ocak 1975, s. 1, 10; 4 Ocak 1975, s. 1, 10; 5 Ocak 1975, s. 9; 6 Ocak 1975, s. 9; 9 Ocak 1975, s. 1, 10; 11 Ocak 1975, s. 1, 10; 16 Ocak 1975, s. 10; 5 Şubat 1975, s. 10; 3 Mart 1975, s. 1, 10; 13 Mart 1975, s. 10; 1 Nisan 1975, s. 1, 10; 22 Mayıs 1975, s. 10; 25 Mayıs 1975, s. 1, 10; 26 Mayıs 1975, s. 1, 11; 31 Mayıs 1975, s. 1; 7 Temmuz 1975, s. 1; 8 Temmuz 1975, s. 10; 15 Temmuz 1975, s. 1; 8 Ağustos 1975, s. 1, 10; 13 Ağustos 1975, s. 1, 10; 16 Ağustos 1975, s. 1; 30 Ağustos 1975, s. 1, 10; 1 Eylül 1975, s. 10; 26 Mart 1976, s. 1; 27 Mart 1976, s. 1, 10; 28 Mart 1976, s. 1, 10; 29 Mart 1976, s. 1, 10; 30 Mart 1976, s. 1, 10; 31 Mart 1976, s. 10; 27 Mayıs 1976, s. 10; 18 Haziran 1976, s. 1, 10; 22 Temmuz 1976, s. 1; 30 Temmuz 1976, s. 10; 14 Ağustos 1976, s. 10; 25 Ağustos 1976, s. 1; 17 Mayıs 1977, s. 10; 18 Mayıs 1977, s. 10; 20 Mayıs 1977, s. 10; 24 Temmuz 1977, s. 10; 27 Temmuz 1977, s. 10; 28 Temmuz 1977, s. 10; 20 Ağustos 1977, s. 10; 22 Ağustos 1977, s. 1, 10; 24 Ağustos 1977, s. 10; 18 Ekim 1977, s. 1; 20 Ekim 1977, s. 1; 30 Ekim 1977, s. 12; 19 Kasım 1977, s. 1; 20 Kasım 1977, s. 11; 27 Kasım 1977, s. 1, 12; 28 Kasım 1977, s. 1, 12; 29 Kasım 1977, s. 1, 12; 30 Kasım 1977, s. 1, 12; 17 Aralık 1977, s. 1, 12; 26 Ocak 1978, s. 1; 21 Şubat 1978, s. 1; 22 Şubat 1978, s. 12; 23 Şubat 1978, s. 1, 12; 24 Şubat 1978, s. 1, 12; 25 Şubat 1978, s. 1, 12; 26 Şubat 1978, s. 12; 31 Ağustos 1978, s. 14; 27 Ocak 1979, s. 6; 29 Ocak 1979, s. 9; 31 Ocak 1979, s. 1, 9; 12 Mayıs 1979, s. 1; 17 Mayıs 1979, s. 1; 28 Haziran 1979, s. 1; 15 Temmuz 1979, s. 1; 27 Temmuz 1979, s. 1; 2 Ağustos 1979, s. 1; 2 Eylül 1979, s. 1; 29 Eylül 1979, s. 1; 13 Mayıs 1980, s. 1; 25 Mayıs 1980, s. 1; 17 Temmuz 1980, s. 1; 10 Ağustos 1980, s. 1; 3 Kasım 1980, s. 8; 24 Eylül 1980, s. 1.

Sander, Oral., (2017). Siyasi Tarih (1918- 1994), İmge Kitapevi, 27. Baskı, Ankara.

Şıvgın, Hale (1989). Trablusgarp Savaşı ve 1911- 1912 Türk- İtalyan ilişkileri, TTK Basımevi, Ankara.

Tokgöz, Erdinç. (2019). "Cumhuriyet Dönemi'nde Ekonomik Gelişmeler", Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, C. 2, Atatürk Araştırma Merkezi, 12. Baskı, Ankara, ss. 319- 368.

Türkkan, Faiz. (1972). Libya ve Tarih Boyunca Türk- Libya Dostluğu, Bilim Matbaası, Ankara.